

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

**DIDAKTIČKO-METODIČKA ANALIZA UDŽBENIKA IZ  
PRIRODE I DRUŠTVA**

Diplomski rad

Danijela Priselac

Zagreb, 2019.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za pedagogiju

**DIDAKTIČKO-METODIČKA ANALIZA UDŽBENIKA IZ PRIRODE I DRUŠTVA**

Diplomski rad

Danijela Priselac

Mentor: dr.sc. Ante Kolak

Zagreb, 2019.

## Sadržaj

Uvodna razmatranja.....	1
Teorijska polazišta .....	3
Važnost udžbenika i njegova didaktičko-metodičkog oblikovanja .....	7
Razumljivost teksta.....	8
Jednostavnost .....	9
Raščlanjenost/red .....	11
Kratkoća/jezgrovitost .....	13
Poticajni dodaci .....	14
Metodologija istraživanja .....	17
Problem i cilj.....	17
Uzorak.....	17
Postupci i instrumenti .....	18
Prikaz rezultata .....	19
Analiza rezultata i zaključak.....	35
Prilozi .....	42
Literatura .....	55

## **Didaktičko-metodička analiza udžbenika iz prirode i društva**

### **Sažetak**

Glavni instrument koji učitelji i nastavnici koriste tijekom nastavnog procesa jest udžbenik. Njegovo didaktičko-metodičko oblikovanje djelomično je regulirano Nastavnim planom i programom te Udžbeničkim standardom, ali autorima je ipak ostavljeno dovoljno slobode. Kako bi se provjerila kvaliteta udžbenika, način na koji se u njemu prikazuje društvena stvarnost ili povijesni događaji te još mnoštvo drugih stvari, provode se različite vrste analiza. U ovome radu, fokus analize je na razumljivosti teksta nastavnih jedinica u sklopu cjeline Pojedinaac i društvo unutar udžbenika prirode i društva za drugi razred osnovne škole. Prilikom analize korišten je već postojeći alat koji su razvili autori Langer, Schulz von Thun i Tausch – prosudbeni prozorčići pomoću kojih se procjenjuju četiri obilježja teksta: jednostavnost, raščlanjenost/red, kratkoća/jezgrovitost te poticajni dodaci. Analizu su paralelno radila četiri opažača na ukupno tri nastavne jedinice unutar svakog od četiri udžbenika koja su korištena u školskoj godini 2018./2019. Sva četiri opažača su tekstove ocijenila drugačijim oznakama što upućuje na individualne razlike među njima i različite fokuse prilikom analize. Prema srednjim ocjenama njihove analize, nijedan tekst ne odgovara u potpunosti ocjenama optimalno razumljivog teksta. Najbolje procjenjena kategorija u svim udžbenicima su poticajni dodaci, a najlošije kategorija raščlanjenosti teksta.

Ključne riječi: udžbenik, priroda i društvo, analiza, razumljivost

## **Didactic and Methodical Analysis of Nature and Society Textbook**

### **Abstract**

Textbook is the main tool teachers use during the educational process. Its didactic and methodical composition is in part regulated by the Curriculum and Textbook Standard. However, the authors are still at liberty when writing a textbook. The quality of a textbook and the way in which social and historical reality is presented in it are assessed using various analyses. This paper focuses on intelligibility of the text in the lesson Individual and Society, included in the Nature and Society textbook for the 2nd year of elementary education. The method of the analysis was that of Langer, Schulz von Thun and Tausch, which includes dimensions for evaluation of four different text features: Simplicity, Articulation/Ordering, Succinctness/Pregnancy and Additional Stimulation. The analysis of three lessons included in four different textbooks used in the school year 2018/2019 was conducted simultaneously by four observers. All four of the observers evaluated the texts differently, indicating the individual differences between the observers as well as their different focus during the analysis. According to the average assessment data, no text meets the requirement of the optimal text intelligibility. Additional Stimulation scored the highest, while Articulation scored the lowest of the four dimensions.

Key words: textbook, Nature and Society, analysis, intelligibility

## Uvodna razmatranja

Tijekom našeg osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja, susretali smo se s brojnim učiteljima i nastavnicima od kojih nas je svatko pokušavao (više ili manje uspješno) naučiti nekim stvarima sadržanim u predmetu kojeg su poučavali. Glavna alatka kojom su se služili u tom svom nastojanju bio je udžbenik koji je predstavljao „ne samo sredstvo za rad nego i instrument komunikacije između nastavnika i učenika”. (Richaudeau, 1980, prema Bušljeta, 2010) Kao učenici, nismo primjećivali eventualne nedostatke pojedinih udžbenika jer nam je sve što smo učili bilo novo i nepoznato te za bolje nismo znali. Ipak, te su nedostatke primjećivali učitelji i nastavnici koji su se njima svakodnevno koristili te iz tog razloga u nekim slučajevima odlučili promijeniti udžbenike za sljedeću generaciju učenika. Nedostaci o kojima govorim ne odnose se samo na točnost informacija koje se u udžbeniku nalaze, već i u samom načinu njegova oblikovanja, točnije, njegovom didaktičko-metodičkom oblikovanju. Obzirom da didaktika proučava opće probleme obrazovanja i nastave, i da su njome utvrđena opća didaktička načela, a da metodika, s druge strane, proučava zakonitosti odgoja i obrazovanja u jednom, specifičnom, nastavnom predmetu (Bezić, 1975), one se zajednički ogledaju u svakom udžbeniku koji svojim oblikovanjem mora zadovoljavati njihova načela i zakonitosti. U ovom radu, bavit ću se takvim oblikovanjem u okviru metodike predmeta prirode i društva kroz analizu udžbenika za drugi razred osnovne škole.

U Republici Hrvatskoj, didaktičko-metodičko oblikovanje udžbenika djelomično je uvjetovano Nastavnim planom i programom te Pravilnikom o udžbeničkom standardu te članovima stručnih povjerenstava za procjenu udžbenika i drugih obrazovnih materijala (u daljnjem tekstu: udžbenički standard).

Aktualni nastavni plan i program datira iz 2006. godine. U njemu je navedeno kako nastavni predmet priroda i društvo ujedinjuje sadržaje iz različitih znanstvenih, društvenih i prirodoslovnih područja te kako nastava prirode i društva treba pridonositi intelektualnom i socio-emocionalnom razvoju učenika. Kao ciljevi koji se trebaju ostvariti kroz nastavu unutar ovog predmeta, navedeni su osvještavanje složenosti, raznolikosti i međusobne

povezanosti svih čimbenika koji djeluju u čovjekovu društvenom i prirodnom okruženju, razvijanje pravilnog odnosa prema ljudima i događajima, otvoreno i snošljivo prihvatanje različitih stavova i mišljenja te poticanje znatiželje za otkrivanjem pojava u prirodnoj i društvenoj zajednici. Prema tom planu i programu, učenici bi trebali u drugom razredu osnovne škole obraditi dvadeset i pet zadanih tema kako bi ispunili zadaće ovog predmeta. Zadane teme su: ponašanje u školi i odnosi među učenicima; obitelj; rodbina; kultura stanovanja; kućanski uređaji; zaštita od požara; upoznajmo svoje mjesto; moj zavičaj; zanimanja ljudi; kulturne ustanove; vode u zavičaju; prometni znakovi; putujemo; jesen u zavičaju; zima u zavičaju; proljeće u zavičaju; ljeto u zavičaju; zaštita i čuvanje okoliša; ura (sat); mjesec, godina; dijete; zdravlje; prehrana; zdravstvene ustanove; blagdani i praznici. Za svaku od tih tema specificirani su ključni pojmovi te obrazovna postignuća. (Nastavni plan i program za osnovnu školu, 2006)

Aktualni udžbenički standard datira iz 2013. godine. U članku 2.3. navode se didaktičko-metodički standardi i zahtjevi koji su najviše relevantni za analizu u ovom radu. Prema tom članku, udžbenik treba omogućavati primjenu suvremenih nastavnih strategija poučavanja i učenja te nastavnih metoda kao i upućivati na druge izvore znanja kako bi se proširilo i produbilo ono već postojeće. Udžbenik kao takav mora biti usklađen s ciljevima i zadaćama odgojno-obrazovnog područja kao i nastavnog predmeta te biti sustavno povezan s drugim odgojno-obrazovnim područjima, nastavnim predmetima, ali i međupredmetnim temama. Nadalje, mora biti strukturiran u skladu sa spoznajama i metodologijom znanosti, suvremenim pedagoškim, psihološkim i didaktičkim spoznajama te zahtjevima metodike odgojno-obrazovnog područja ili nastavnog predmeta. Naravno, mora biti usklađen s prethodno opisanim nastavnim planom i programom. Svaki udžbenik podijeljen je na određene dijelove, a broj nastavnih jedinica unutar njega mora biti usklađen sa satnicom tog nastavnog predmeta. U svakom udžbeniku trebaju biti istaknuti i objašnjeni ključni pojmovi čiji broj treba biti usklađen s dobnim i razvojnim obilježjima učenika. Sadržaj svakog udžbenika treba biti popraćen materijalom koji će pridonijeti boljem razumijevanju sadržaja (npr. slike, dijagrami, karte i sl.) što također treba biti usklađeno s dobnim i razvojnim mogućnostima učenika te biti funkcionalno i točno. Osim ovih didaktičko-

metodičkih standarda i zahtjeva, Udžbenički standard propisuje još znanstvene, pedagoške i psihološke, etičke, likovno-grafičke i tehničke zahtjeve. (Udžbenički standard, 2013) Zadovoljavanje svih ovih komponenti nužno je kako bi udžbenik bio odobren od strane Ministarstva za korištenje u školama.

## **Teorijska polazišta**

Tijekom didaktičkog oblikovanja nastavnih sadržaja unutar udžbenika, svaki autor mora pronaći najbolji način na koji će prezentirati taj sadržaj što vrlo često može biti zahtjevan posao. Kako postoji mnoštvo različitih sadržaja, postoji i mnoštvo različitih pristupa prikazu istog. (Ramaj, 1996) Sukladno tome, iz provedenih istraživanja, može se vidjeti kako se i samoj procjeni udžbenika iz bilo kojeg nastavnog predmeta može pristupiti iz različitih perspektiva te tako analizirati brojne njegove komponente. Autor Falk Pingel je zato sastavio priručnik UNESCO Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision koji je dodatno dopunjen te objavljen u drugoj verziji 2010. godine. U tom priručniku, između ostalog, govori o načinu provođenja istraživanja na udžbenicima te spominje različite tehnike analize koje se mogu podijeliti na kvantitativne i kvalitativne. Kvantitativne tehnike bi tako bile one koje se bave određenim aspektima teksta, dakle učestalošću ili prostorom, odnosno mjestom koje tekst u udžbeniku zauzima. Takva bi istraživanja stoga mogla mjeriti npr. koliko često se određene riječi, imena ili datumi ponavljaju u tekstu ili koliko je mjesta u tekstovima posvećeno određenoj tematici. Primjer takvog istraživanja je npr. analiza zastupljenosti tematskih kategorija u udžbenicima prirode i društva za prva četiri razreda osnovne škole koju je radila mr.sc. Snježana Nevia Močinić u sklopu svog znanstvenog rada Analiza udžbenika prirode i društva u školama talijanske manjine. Autor spomenutog UNESCO priručnika navodi kako su kvantitativne tehnike primjerene za istraživanja na velikim uzorcima, ali im je mana to što nam ne pružaju nikakve informacije o različitim interpretacijama i vrijednostima unutar sadržaja. Iz tog razloga ih odlično nadopunjuju kvalitativne tehnike analize koje ulaze u dubinu sadržaja i govore o načinu na koji je određena informacija prezentirana unutar teksta. Tako

je i autorica Snježana Nevia Močinić (2006) u svome radu osim kvantitativne tehnike koristila kombinaciju s kvalitativnom kako bi analizirala sadržaj udžbenika prirode i društva u školama talijanske manjine kako bi u njima utvrdila prisutnost modernih demokratskih i tradicionalnih vrijednosti čime je utvrdila velike nedostatke u priređivanju udžbenika za talijansku manjinu, postupno smanjivanje konzervativnih vrijednosti, ali ipak nedovoljnu zasupljenost suvremenih demokratskih tema. Ipak, i kvalitativne tehnike imaju manu – iz njih je vrlo teško izvući generalizacije. Pingel je u priručniku naveo nekoliko različitih kvalitativnih pristupa analizi udžbenika. Kao prvi pristup opisao je hermeneutičku analizu koja se koristi za otkrivanje skrivenih poruka i značenja unutar teksta. Primjer takve analize bilo bi npr. otkrivanje ideološke pozadine sadržaja unutar udžbenika kakvu je radila autorica Rajka Polić u svom članku iz 2005. u kojem se bavila zanimljivom tematikom ideološke uporabe životinja u sadržaju udžbenika što doprinosi reprodukciji patrijarhata. Zatim je spomenuo lingvističku analizu koja se najčešće bavi otkrivanjem tko su likovi ili protagonisti ispričane priče te koncentriraju li se autori udžbenika na strukture ili osobnosti npr. u udžbenicima povijesti, sociologije ili politike i gospodarstva što u konačnici može suptilno odati koje su bile najutjecajnije sile u društvima i generalno u povijesti. Naravno, takva analiza može donijeti i suprotne zaključke – koje su skupine ili ljudi najmanje cijenjeni, marginalizirani. Takvom temom se bavila autorica Željka Trupković u svom stručnom članku iz 2008. godine pod naslovom Prikaz žena u udžbenicima povijesti za osnovnu školu iz 1997. i 2007. godine u kojem je proučavala kako su žene upravo ta marginalizirana skupina unutar udžbeničkih sadržaja. Sljedeći tip analize je kroskulturalna analiza koja istražuje pojavu različitih kulturnih obrazaca. Prilikom takve analize je potrebno da obje strane analiziraju i svoj udžbenik i onaj od partnerske strane obzirom da na procjene i interpretacije istraživača može utjecati njihova kulturna pozadina. Nadalje, autor opisuje analizu diskursa u kojoj se sadržaj udžbenika dekonstruira kako bi se istražilo koje informacije, društva i/ili događaje autor cijeni, uzima zdravo za gotovo ili ocjenjuje kao nebitne. Spominje također i analizu slučajnosti kao metodu koja kombinira kvantitativne i kvalitativne tehnike. Ipak, autor Jason Nicholls u svom radu *Methods in School Textbook Research* na ovaj popis dodaje još neke tehnike koje Pingel nije spomenuo. Radi se o disciplinarnoj historiografskoj analizi koja istražuje način začetka



povijesne discipline, zatim vizualnoj analizi koja procjenjuje način na koji se u udžbeniku upotrebljuju slike, ilustracije, različiti grafički prikazi i sl., potom analizi pitanja kojom se procjenjuje odgovaraju li udžbenička pitanja stupnju razvoja učenika, potiču li ih na kritičko razmišljanje i pomažu li im lakše upamtiti gradivo. Također navodi i kritičku analizu kojom se nastoje identificirati kako različiti prikazi unutar udžbenika pokazuju društvene nejednakosti i socijalne odnose te strukturalnu analizu koja se bavi istraživanjem kako su povijesni događaji i procesi strukturirani i prikazani u udžbeniku. Osim ovih, Pingel nije naveo ni semiotičku analizu znakova i oblika unutar teksta što je vrlo popularna metoda tekstualne analize u kulturnoj i književnoj teoriji, a potječe od teoretičara Rolanda Barthesa. Iz pregledavanja postojećih istraživanja, zaključujem da su na našim područjima najčešća upravo kvalitativna istraživanja udžbenika koja prethodno spomenuti autori najviše opisuju. Analize udžbenika uglavnom su usmjerene na sadržaj, a didaktičko-metodički aspekt se često zapostavlja. (Bušljeta, 2011) Tematika najčešće odgovara upravo istraživanjima kakva je opisao Jason Nicholls u kategoriji kritičke analize – društvene nejednakosti i socijalni odnosi. Kao primjer mogu navesti analizu udžbenika osnovnih škola u Republici Hrvatskoj iz 2002. godine koju je provelo šest istraživača pod uredništvom Nataše Jovičić. Bavili su se oblicima netrpeljivosti koje sadrže novi školski udžbenici te vrijednostima na kojima se odgajaju i obrazuju nove generacije. U gotovo svim analiziranim udžbenicima primijetili su manjak ženskih likova te obraćanje čitateljima u isključivo muškom rodu. Komparativnom analizom udžbenika dosta se koriste povjesničari pa čak i u diplomskim radovima studenata kao što je to onaj Tanje Maretić iz 2013., a bavi se komparativnom analizom srednjoškolskih udžbenika povijesti u Hrvatskoj i Srbiji. Iako je u osnovici analizirala sadržaj koji se tiče kontroverznih povijesnih tematika ovog područja, autorica se dotaknula i metodičkih komponenti udžbenika komentirajući popratni sadržaj u vidu slika, pitanja i zadataka. Što se tiče udžbenika iz prirode i društva o kojima će biti riječi i dalje u nastavku ovoga rada, postoji više različitih analiza koje su na njima provedene. Jedna od njih je proučavanje sadržaja iz perspektive ravnopravnosti spolova, točnije analiza tipičnog ženskog i muškog lika u udžbenicima prirode i društva koja je provedena u Beogradu, a kojom je utvrđeno da u udžbenicima postoje stereotipi prema spolu koje se javljaju na ilustracijama te da se muški i ženski likovi pojavljuju

podjednako učestalo, ali je pritom ženska uloga uglavnom ‘dekorativna’. (Marinković i Pešikan, 1999) Zatim, analiza pitanja i zadataka u udžbenicima kao elementima poticanja divergentnog mišljenja provedena u Splitu koja se bavila proučavanjem udžbenika iz književnosti, matematike te prirode i društva za sva četiri razreda osnovne škole koja se može kategorizirati kao kvantitativna analiza. (Koludrović, 2009) U njoj su udžbenici iz prirode i društva za drugi, treći i četvrti razred osnovne škole završili u kategoriji slabe zastupljenosti poticanja kreativnog mišljenja zajedno s udžbenicima iz matematike za sva četiri razreda. Jedino je udžbenik iz prirode i društva za prvi razred osnovne škole pokazao mogućnost poticanja kreativnosti u tom predmetu bez gubljenja spoznajne vrijednosti. Slično istraživanje provele su i Edita Borić i Alma Škugor (2011) za svoj rad Uloga udžbenika iz prirode i društva u poticanju kompetencija učenika, ali kroz kvalitativnu metodu analize sadržaja te komparacije udžbenika i radnih bilježnica iz prirode i društva za treći razred osnovne škole. Zanimljivo je kako je ta analiza pokazala da je u njima najviše zastupljena ona niža kognitivna razina koja obuhvaća isključivo znanje, razumijevanje i primjenu. Iz postojećih istraživanja, može se zaključiti kako se autori uglavnom bave analizom sadržaja udžbenika iz različitih perspektiva, a kako je samo oblikovanje materijala unutar njega prilično neistraživano područje.

Iako su Pingel i Nicholls u svojim radovima naveli mnoštvo različitih pristupa analizi udžbenika, bitno je spomenuti da bilo koju evaluaciju udžbenika možemo svrstati u jednu od četiri kategorija kvalitete prema Rogeru Seguinu (1989). To su sadržaj, pedagoški pristup, jezik te ilustracije, a svaka je od tih kategorija prema Seguinu jednako važna. A zašto su važne sve analize udžbenika i zašto će u ovom radu biti riječi baš o udžbenicima iz prirode i društva, govorit ću u sljedećem poglavlju.

## **Važnost udžbenika i njegova didaktičko-metodičkog oblikovanja**

Udžbenik je sredstvo koje ima masovnu upotrebu te zaokuplja pažnju šire publike (učitelja, nastavnika, učenika, roditelja, stručnih suradnika itd.) te predstavlja tradicionalnu pedagošku vrijednost. (Ramaj, 1996) Prema Beženu (2004), u svakom se udžbeniku oslikava nekoliko slojeva. To su matični sloj struke, jezični sloj, medijsko-korelacijski sloj te psihološki i pedagoški sloj. Pedagoški sloj odnosi se na ispunjavanje općih odgojnih ciljeva jednog društva. To možemo povezati s našim Nacionalnim okvirnim kurikulumom. Prema NOK-u (2010), posebnu pozornost tijekom odgojno-obrazovnog procesa treba posvetiti četirima vrijednostima. Radi se o znanju, solidarnosti, identitetu te odgovornosti. Iz tih vrijednosti, proizlaze i opći odgojno obrazovni ciljevi koji se trebaju ostvariti putem odgojno obrazovnog procesa: osigurati sustavan način poučavanja učenika, poticati i unapređivati njihov intelektualni, tjelesni, estetski, društveni, moralni i duhovni razvoj u skladu s njihovim sposobnostima i sklonostima, razvijati svijest učenika o očuvanju materijalne i duhovne povijesno-kulturne baštine Republike Hrvatske i nacionalnoga identiteta, promicati i razvijati svijest o hrvatskomu jeziku kao bitnomu čimbeniku hrvatskoga identiteta, sustavno njegovati hrvatski standardni (književni) jezik u svim područjima, ciklusima i svim razinama odgojno-obrazovnoga sustava, odgajati i obrazovati učenike u skladu s općim kulturnim i civilizacijskim vrijednostima, ljudskim pravima te pravima i obvezama djece, osposobiti ih za življenje u multikulturnom svijetu, za poštivanje različitosti i snošljivost te za aktivno i odgovorno sudjelovanje u demokratskom razvoju društva, osigurati učenicima stjecanje temeljnih (općeobrazovnih) i strukovnih kompetencija, osposobiti ih za život i rad u promjenjivu društveno-kulturnom kontekstu prema zahtjevima tržišnoga gospodarstva, suvremenih informacijsko-komunikacijskih tehnologija, znanstvenih spoznaja i dostignuća, poticati i razvijati samostalnost, samopouzdanje, odgovornost i kreativnost u učenika, osposobiti učenike za cjeloživotno učenje. (Nacionalni okvirni kurikulum, 2010) Kako bi se ostvarili ovi ciljevi, upravo udžbenik mora omogućiti uspješno usvajanje novih znanja. Poljak (1980) navodi kako je važno da udžbenik bude dobro didaktički oblikovan zbog toga što kroz izloženi sadržaj u udžbeniku učenici stječu znanje. Obzirom da je znanje „logički pregled ili sistem trajno

usvojenih činjenica i generalizacija“ (Poljak, 1980, str.38.), udžbenik mora, sukladno tome, imati logičan pregled nastavnih sadržaja te biti dobro strukturiran, a to ovisi upravo o njegovom didaktičko-metodičkom oblikovanju jer „didaktičkim oblikovanjem nastavnih sadržaja udžbenik postaje instrument iz kojeg se uči tehnika samostalnog rada i učenja“ (Ramaj, 1996, str. 9) No zašto će se ovaj rad baviti baš udžbenicima prirode i društva? Prema Hrvatskoj enciklopediji, pedagogija je „društvena znanost koja proučava, istražuje i unapređuje odgoj i obrazovanje te proučava različite utjecaje na individualni i socijalni razvoj kao i druge čimbenike, procese i sadržaje oblikovanja ljudske osobnosti i identiteta“ (URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=47271>) Kako bi se pedagogija time bavila, važno je da razumije proces socijalizacije. Ključni čimbenici tog procesa su prema Valjan-Vukić (2009) obitelj i škola, a upravo se s tematikom obitelji, rodbine i odnosima u školi djeca susreću u udžbenicima prirode i društva u drugom razredu osnovne škole što se može vidjeti iz propisanog Nastavnog plana i programa o kojemu je već bilo riječi u uvodnim razmatranjima. Obzirom da sve udžbenike sastavljaju odrasli ljudi, a oni se „ne mogu osloboditi svog načina izražavanja, svojih rečeničnih konstrukcija, izvjesnih slikovitosti koje imaju preneseno značenje, a djeca ih razumiju doslovno, itd.“ (Furlan, 1961), u cijelom procesu nastanka udžbenika, potrebno je posvetiti veliku pozornost upravo njegovoj razumljivosti.

## **Razumljivost teksta**

Kako bi shvatili bilo koju informaciju, poruku ili priču, važno nam je da bude razumljiva. To je posebice važno u slučajevima kada se susrećemo s nekim potpuno novim konceptima. Iz vlastitog iskustva znamo da u situacijama u kojima ne uspijemo razumjeti o čemu se radi, najčešće budemo obeshrabreni pa u konačnici i odustajemo od novih informacija i saznanja. Autori Langer, Schulz von Thun i Tausch (2003) u svojoj knjizi Kako se razumljivo izražavati govore upravo o tome. „(...) tko se nedostatno informira, lako biva prikraćen – kako materijalno, tako i u korištenju prava.“ (Langer i sur., 2003, str. 16.), kažu i nadovezuju se na čestu pojavu nerazumljivosti u različitim tipovima tekstova pa tako i u

sveučilišnim tekstovima te školskim knjigama. U udžbeničkim tekstovima pojava nerazumljivosti tako može uskratiti učenicima znanje čije nam je usvajanje u odgojno-obrazovnom procesu toliko važno. Osim toga, može izazvati i ono obeshrabrenje spomenuto na početku koje bi potencijalno moglo uzrokovati odustajanje učenika od učenja. Da bi se takvi problemi izbjegli i putem udžbenika učenicima omogućilo i olakšalo usvajanje znanja i novih vještina, važno je, dakle, da udžbenik prije svega bude razumljiv kako ne bi postao prepreka u ostvarivanju ciljeva odgoja i obrazovanja. Stoga je jedan od mogućih aspekata analize udžbenika i razumljivost teksta kojoj je, po mom mišljenju, posvećeno premalo pozornosti prilikom istraživanja. No što uopće neki tekst čini razumljivim ili nerazumljivim te na koji način to možemo procijeniti? Autori Langer, Schulz von Thun i Tausch u svojoj su, već ranije spomenutoj knjizi, razumljivost podijelili na četiri obilježja: jednostavnost, raščlanjenost/red, kratkoću/jezgrovitost te poticajne dodatke. U nastavku ću objasniti svako od navedenih obilježja iz njihove perspektive, ali također povezati s onime što svako od njih može predstavljati u udžbeniku ili samom nastavnom procesu.

### **Jednostavnost**

Ovo obilježje odnosi na jezičnu formulaciju unutar teksta što obuhvaća vokabular, odnosno sam izbor riječi te način konstruiranja rečenica. To znači da se prilikom procjene ovog obilježja treba promatrati pojavljuju li se unutar teksta neke nepoznate riječi, npr. tuđice ili stručni termini te ako se pojavljuju, jesu li primjereno objašnjene. Također, promatrajući konstrukciju rečenica, gleda se dužina rečenica te općenito njihova složenost npr. pomoću korištenja zavisnih ili nezavisnih veznika. (Langer i sur.,2003) Ovom se tematikom u svojim radovima puno bavio dr.sc. Ivan Furlan. U jednom od svojih djela pod nazivom Raznolikost rječnika i struktura govora iz 1961. govorio je mnogo o razvoju vokabulara kod djece školskog uzrasta. U toj se knjizi dosta referirao na Thorndikea spominjući kako je njegova preporuka „da se u prvom i drugom razredu osnovne škole s djecom dobro svlada tisuću najčešćih riječi” (Furlan, 1961, str. 20.), a smatra se kako „(...) u svom

pretškolskom razvoju djeteta godišnje proširi svoj rječnik za oko tisuću novih riječi tako da u školu dođe s rječnikom od pet do šest tisuća riječi”. (Furlan, 1961., str. 60.) Kada dođu u školu, djeca saznaju za mnoštvo novih pojmova kroz sve školske predmete, a svi im ti pojmovi budu predstavljani odgovarajućom kombinacijom riječi i izraza. Učitelji imaju mogućnost odluke hoće li učenici u razredu dobro naučiti neku riječ tako da ju znaju pisati, objasniti njeno značenje (ili više njenih značenja) i da ona zauzme trajno mjesto u njihovu vokabularu ili će samo površno i privremeno objasniti tu riječ kako bi djeca samo mogla razumjeti što ona znači u trenutnom kontekstu teksta u kojem se nalazi. Praćenje razvoja rječnika djeteta te složenosti njegovih rečenica tijekom školovanja dobar je pokazatelj dječjeg psihičkog razvoja. Furlan (1961) kaže: „Rečenice učenika II. razreda većinom su proste ili prosto-raširene. Nakon izvjesnog vremena provedenog u školi, djeca počinju upotrebljavati sve više nezavisno i zavisno složenih rečenica. To je znak ne samo govornog razvoja, već i razvoja dječjeg mišljenja. Složenost rečenica odražava složenost mišljenja. S tim u vezi raste i dužina rečenica.” (str. 96.) Iz tog je razloga vrlo važno pripaziti na složenost rečenica unutar udžbeničkih tekstova kako bi oni bili na razini govornog razvoja, ali i razvoja mišljenja uzrastu učenika kojima je namijenjen jer ga inače neće biti u stanju razumjeti. Furlan (1961) također naglašava kako neke riječi koje su odraslima u potpunosti razumljive i, štoviše, česte u svakodnevnoj komunikaciji, nisu česte ili se možda uopće i ne pojavljuju u dječjem izražavanju. Radi se o korištenju brojeva, negacija i vezinika, posebno onih koji tvore zavisno složene rečenice. Jelena Sikirić (1985) iz svoje je analize raznolikosti rječnika unutar jedne početnice zaključila kako su u tom udžbeniku nedovoljno zastupljene riječi iz uzorka pismenog izražavanja djece drugog razreda osnovne škole „koje bi bile sadržajno bliske mentalitetu i dobi djece koja uče čitanje i pisanje, bilo zbog toga što te riječi djeci nešto znače u emocionalnom i doživljajnom pogledu, bilo zato što one odražavaju njihove aktivnosti, interese i preokupacije”. (str. 43./44.) Dakle, ovdje je već riječ i o načinu na koji rječnik korišten unutar teksta utječe i na motivaciju učenika. Autorica je zbog ovog prepoznatog problema predložila ispitivanje rječničke strukture kod učenika prije sastavljanja udžbenika. Beck i suradnici (2002) navode kako se prikladnost riječi za udžbeničke tekstove može odrediti pomoću dječjeg tumačenja. Prema tome bi riječ primjerena za udžbenik bila ona koju dijete može protumačiti na svoj način odnosno barem

pretpostaviti njeno značenje. Ako dijete to nije u mogućnosti napraviti, onda ta riječ nije primjerena za udžbenik. Slično autorici Sikirić predložio je i Furlan (1961) navodeći da je „i za ostale udžbenike, a ne samo za početnicu potrebna neka kontrola rječnika, prosječne dužine rečenice, složenosti rečenica itd.” (str. 99.) Što se tiče rečenica i fraza, Seguin (1989) navodi kako je kratke, unaprijed poznate fraze jednostavnih konstrukcija puno lakše razumjeti i upamtiti od onih dugih i kompleksnih, a to posebno vrijedi za udžbenike namijenjene djeci u osnovnoj školi. Ipak, ni previše pojednostavljene fraze ne funkcioniraju dobro jer u njima često situacije ne budu dovoljno dobro opisane. Veći broj riječi može se koristiti u rečenicama namijenjenim starijoj i/ili bolje razvijenoj djeci, a manji broj riječi za mlađu i/ili slabije razvijenu djecu. U školskim udžbenicima bi se broj riječi u rečenicama za lako razumijevanje i memoriranje trebao kretati između osam i dvadeset, ovisno o stupnju razvoja učenika te o nastavnom predmetu o kojem se radi.

### **Raščlanjenost/red**

Obilježje raščlanjenosti/rede u tekstu promatramo na dvije razine. To su unutarnja i vanjska razina. Unutarnja razina odnosi se na međusobnu povezanost rečenica i njihov logičan slijed dok se vanjska razina odnosi na strukturu teksta koja je vidljiva na prvi pogled. Tu se može raditi o grupaciji određenih dijelova teksta, isticanju ključnih pojmova, podjele teksta pomoću podnaslova i sl. Karakteristike koje autori navode za ovo obilježje su raščlanjenost, povezanost, preglednost, dobro razlikovanje bitnog od nebitnog, vidljivost crvene niti, logičan redoslijed jednog za drugim. (Langer i sur., 2003) Kako bi udžbenik bio pregledan, svi ti elementi trebaju biti zadovoljeni u njegovu oblikovanju. Upravo su tu preglednost učenici prvih i četvrtih razreda srednje škole ocijenili kao jednu od najpozitivnijih stvari u svojim udžbenicima. (Matijević i sur., 2012) Kod oblikovanja udžbenika velik je fokus na oblikovanju jedne dvostranice koja najčešće predstavlja jednu nastavnu cjelinu. Ona predstavlja svojevrsnu osnovnu jedinicu oblikovanja udžbenika te zajedno s drugim poglavljima (sadržaj, sažetci, pojmovnik itd.) čini cjelinu. Dakle, to pripada vanjskoj raščlanjenosti koje se dotiče i Seguin (1989) govoreći o podijeljenosti knjige na poglavlja i

potpoglavlja za koja je važno da ne budu preduga, da naglašavaju različitost između tema koje se obrađuju te da pokazuju tečni prijelaz iz jednog koncepta u drugi. (Mazal Ostojić, 2012) Na spomenutoj dvostranici se određuje „odnos proporcija slikovnog materijala, teksta i slobodne površine papira, zatim stupnjevanje tipografije, određuju se boje podloga izdvojenih tekstova i boje teksta.” (Mazal Ostojić, 2011, str. 26.) Nije nam strana pojava da često zapamtimo točno na kojoj se stranici i na kojem mjestu nalazila određena informacija. Zato je prostorni razmještaj teksta ili dijelova teksta na stranici vrlo važan jer si upravo zbog njega možemo vizualizirati stranicu i lakše prisjetiti sadržaja koji je ondje bio napisan. (Kralj, 2016) Obzirom da „svaki element na stranici udžbenika, bilo da je riječ o slici ili tekstu, ima svoju određenu težinu” koja je „određena njegovom veličinom, tonskom vrijednošću, bojom i pozicijom koju zauzima na stranici”, elementi bi trebali „biti u ravnoteži što se postiže simetrijom.” (Mazal Ostojić, 2011) Ta se metoda prostornog raspoređivanja primjenjuje i u izradi mentalnih mapa pomoću kojih također mogu biti prikazani neki dijelovi gradiva u udžbenicima, a često se pojavljuju kao sažetci nastavnih cjelina. Jedno istraživanje među učiteljima osnovnih škola pokazalo je kako svi smatraju umne mape efektivnim alatom za učenje i trajno pamćenje informacija kao i pospješivanje učeničke kreativnosti. Smatraju kako je ova tehnika jednostavno primjenjiva u svim fazama učeničkog razvoja. (Keleş, 2012) Nadalje, oblikovanje pomoću boja ili pomoću podebljanja i promjene fonta čini sadržaj uočljivijim. Stoga se ova komponenta može koristiti za isticanje naslova, podnaslova ili ključnih riječi. (Hartley, 1978) Takvo korištenje boje vizualno bolje raščlanjuje tekst i daje učenicima do znanja na što u sadržaju posebno trebaju obratiti pozornost. Osim bojom, za ključne riječi u tekstu je također važan i položaj u rečenici. Ramaj (1996) se po pitanju toga osvrnuo na istraživanja američkih psiholingvista J. Deese i R.A. Kaufman (1957) te Richaudeau (1979) kojima je dokazano da se najbolje pamte riječi smještene na početku odnosno u prvoj polovici rečenice. Ipak, toga se nemoguće strogo držati jer takvo pravilo nije jednako primjenjivo u kratkim rečenicama, a osim toga isključivo pridržavanje ovog savjeta uzrokovalo bi krutost u stilu pisanja. Što se tiče određivanja slobodne površine papira, možemo govoriti o marginama stranica i proredima unutar teksta. Hartley (1978) smatra kako se u udžbenicima previše prostora ostavlja za margine, posebno za gornju i donju marginu gdje bi bilo dovoljno



ostaviti 10 mm slobodnog prostora. To bi u konačnici povećalo funkcionalnost stranice u smislu veće iskoristive površine za prikaz sadržaja. Govoreći o proredu, navodi kako o tome nema istraživanja na obrazovnim materijalima, ali možemo iz iskustva reći kako veći prored čini tekst preglednijim i obrnuto.

Što se tiče unutarnje raščlanjenosti, važno je obratiti pozornost na crvenu nit koju su spomenuli Langer i sur., a opisao ju je Seguin (1989) govoreći kako se radi o liniji koja povezuje tekst u cjelinu vodeći čitatelja kroz temu te puštajući da zamišlja što će sljedeće u njemu otkriti. Ona spaja različite elemente teksta – riječi, fraze, rečenice što u konačnici formira odlomke. „(...) U školskom udžbeniku kao osnovna nit može biti sastavljena lijepa i interesantna priča, jedan hronološki razvoj određenog događaja, logički slijed jedne argumentacije ili slijed scenarija nacrtane trake, odnosno stupca.” (Ramaj, 1996, str. 231)

### **Kratkoća/jezgrovitost**

Ovo obilježje odnosi se na odnos duljine teksta i cilja informacije koje se u njemu nude. Dakle, promatra se je li tekst kratak ili razvučen, ograničen na bitno ili se u njemu spominje mnogo nebitnih informacija, je li usredotočen na cilj poučavanja ili se široko udaljuje od teme, je li sažet ili opširan, je li u njemu svaka riječ potrebna ili se možda mnogo toga moglo i izostaviti. (Langer i sur., 2003) Dakle, svako poglavlje mora biti fokusirano na jednu jednu temu. Autor tu treba razmisliti na koji način obogatiti tekst informacijama, objašnjenjima i komentarima kao što je opisano i zadano kurikulumom, ali također mora odabrati i koje će informacije dodatno proširiti kako bi dublje ušao u tematiku. To je prilično zahtjevna problematika jer autor mora pronaći zlatnu sredinu kako ne bi temu obradio površno, ali i kako ne bi otišao previše u širinu. (Seguin, 1989) Da je to zahtjevan zadatak, slaže se i Haswell (1988) objašnjavajući kako pokušaj stvaranja veće kohezije unutar teksta povećava njegovu razumljivost, ali najčešće povećava i broj riječi. Zato se prilikom oblikovanja teksta ni po pitanju ovog obilježja ne smije izgubiti iz vida stupanj razvoja učenika te dobi kojoj je namijenjen. To se primarno odnosi na vještinu čitanja, odnosno brzinu kojom je pojedinac u stanju pročitati određen broj riječi jer „brzi i

učinkoviti procesi prepoznavanja riječi služe kao temelj za razumijevanje teksta.” (Rončević, 2005) Tako je broj riječi koji učenici mogu naglas pročitati u minuti za prvi razred osnovne škole 40 – 50, za drugi razred 60 – 65, treći razred 70 – 75, a za četvrti razred 80 – 85 riječi. (Furlan, 1965) Kao što navode Langer i sur., duljina teksta mora biti primjerena i cilju informacije koja se njime prenosi. Taj dio možemo povezati s izražavanjem crvene niti koja je spomenuta u prethodnom poglavlju o raščlanjenosti/redu. Da bi tu crvenu liniju bilo lako slijediti, važno je da tekst bude jezgrovit, odnosno da ne skreće s teme i da se ne gubi u digresijama koje bi mogle potencijalno zbuniti čitatelja te mu otežati učenje. Ipak, ponekad postoji potreba za takvim digresijama, štoviše, čak je i preporučljivo da jedna cjelina započne malom digresijom. U tom je slučaju potrebno obratiti pozornost na raščlanjenost, tj. izdvojiti takvu cjelinu kao poseban blok teksta i sl. (Ramaj, 1996) Iako su sva četiri obilježja teksta koja se ovdje opisuju relativno neovisna jedna o drugima, to ne vrijedi u potpunosti za kratkoću/jezgrovitost u odnosu s poticajnim dodacima o kojima će biti riječi u sljedećem potpoglavlju jer poticajni dodaci produljuju tekst.

### **Poticajni dodaci**

Ova se kategorija odnosi na sve one nadopune teksta kojima autor želi kod čitatelja potaknuti zanimanje za ono o čemu je riječ, odnosno izazvati neke osjećaje pomoću kojih će se lakše uživjeti u priču. Obzirom da se radi o nadopunama, logično je da će svaki poticajni dodatak dodatno produljiti tekst te time utjecati na obilježje kratkoće/jezgrovitosti kao što sam naglasila u prethodnom potpoglavlju. Zato je važno da poticajni dodaci budu kratki te usmjereni na cilj informacije. U samom tekstu to mogu biti razni primjeri iz svakodnevice, retorička pitanja koja čitatelja potiču na razmišljanje o određenoj temi, izravno obraćanje čitatelju, duhovite formulacije i slično. (Langer i sur., 2003) Ovome bismo, što se tiče udžbeničkog sadržaja, mogli pridodati općenito korištenje slika, ilustracija, grafičkih prikaza i sl. kojima se može nadopuniti tekst unutar udžbenika. Osim što se takvim prikazima mogu dostaviti primjeri iz svakodnevice ili dodatno pojasniti neke

nove informacije o kojima se uči, s tim će nadopunama tekst, odnosno cijeli udžbenički sadržaj izgledati zanimljivije i privlačnije. Seguin (1989) navodi kako je ta vizualizacija vrlo važan factor jer ako se riječi ili koncepti povezuju s mentalnim slikama, bit će ih lakše razumjeti i upamtiti. Obzirom da autori u sklopu ove kategorije spominju duhovite formulacije, svakako možemo navesti humor kao jednu od komponenti koja se ovdje uklapa. Tom komponentom bavio se dosta autor Milan Matijević navodeći kako „humor može biti korišten i kao sredstvo uz didaktičko oblikovanje udžbenika, a može biti u funkciji dopunjavanja i obogaćivanja drugih komunikacijskih sredstava” (Matijević, 1994, str. 54.) O toj temi pisao je u svojoj knjizi Humor u nastavi te pojasnio još nekoliko stvari koje humor čine važnim. Naime, govori kako „literarni sadržaji prožeti humorom potiču mlade da dio slobodnog ili obveznog školskog vremena provedu u druženju s knjigom učeći i upoznajući životne situacije i veze čovjeka i prirode” (Matijević, 1994, str. 56.) Dakle, ako sadržaj udžbenika sadrži neke humoristične elemente, možemo pretpostaviti da će se učenici radije baviti tim sadržajem i prema tome više vremena provesti učeći upravo iz tog udžbenika. Autor dalje spominje kako rijetke pedagoške strategije ili situacije omogućuju toliku efikasnost na odgojnom planu kao što to čini humor jer npr. djela s humorističnim sadržajem ili nekom komičnom poantom omogućuju učenicima uočiti različite ljudske osobine – njihove mane, ali i vrline. Zahvaljujući tome mogu naučiti puno o međusobnim ljudskim odnosima, ali i načinu funkcioniranja svijeta oko sebe. Dobar primjer toga je knjiga Spametni Lukas s podnaslovom Učiti kroz šalu koja je stvorena u sklopu projekta učenika koji su pohađali nastavu gradišćansko-hrvatskog u Saveznoj gimnaziji. U njoj su kroz šaljive priče i pjesme opisane različite životne situacije, ali također i dijelovi gradiva, npr. Rap o padeži. Sve to je još dodatno potkrijepljeno ilustracijama. (Olujić, 2007) Autor Srića (1992, str. 22) humor dovodi i u korelaciju s kreativnošću navodeći kako „oboje resi fluentnost i fleksibilnost u mišljenju te sklonost igranju sa svijetom ideja, stvarnošću i problemima koji okružuju čovjeka”. Time dakle potvrđujemo da humor ispunjava još jedan od obrazovnih ciljeva, a to je poticanje kreativnosti i divergentnog načina razmišljanja. On se u udžbenički sadržaj može uklopiti na različite načine, npr. u vidu stripova, karikatura ili čak viceva. U glazbenoj kulturi može se uklopiti unutar dječjih pjesmica koje se u nastavi mogu kombinirati s igrom. Također, u

poučavanju filmske kulture je izrazito iskoristiv zbog postojanja mnoštva filmskih komedija ili različitih duhovitih animacija. Neki od takvih sadržaja mogu biti sadržani na multimediji u sklopu udžbenika što također možemo smatrati svojevrsnim poticajnim dodatkom. Pritom mislim na CD ili DVD koji dolazi u paketu s nekim udžbenicima. „Zbog svojih osnovnih karakteristika, kao i interakcije, multimedija se pokazala izrazito povoljna za nastavu jer pomaže učenju, potiče učenje stvarajući entuzijazam kod učenika što dovodi do lakšeg i bržeg usvajanja nastavnih materijala”. (Mardešić, 2007, str. 3) Zašto je upravo multimedija toliko dobro poticajno sredstvo? Mardešić (2007) navodi kako je to zbog toga što omogućava skakanje s jednog sadržaja na drugi u skladu s trenutnim zanimanjem učenika za određenu temu. Osim što potiče zanimanje kod učenika, ona također ispunjava i dodatnu svrhu učenja logičkih procesa prilikom pristupanja informacijama. Ipak, kod multimedije je potrebno pripaziti na didaktičko-metodičko oblikovanje, da ne sadrži previše informacija koje nisu primjerene učeničkoj razini razvoja, da ne potiče na socijalnu izolaciju i sl. Stoga je važno da učitelji i nastavnici multimedijske sadržaje koriste planski i prilagođene temi koja se obrađuje te učenicima kojima su namijenjeni. (Mardešić, 2007) Naravno, i humor i multimedijski sadržaji postoje i mogu se koristiti u nastavi neovisno o tome postoje li u sklopu udžbenika ili ne – sve to ovisi o znanjima i vještinama učitelja, odnosno nastavnika koji vodi nastavni proces. Osim navedenog, u poticajne dodatke možemo ubrojiti i pitanja odnosno zadatke “za znatiželjne” koji se obično pojavljuju u udžbenicima na kraju svake nastavne jedinice. Takvi zadaci potiču razvoj intelektualnog kapaciteta (Seguin, 1989), a mogu biti vrlo zanimljivo postavljeni.

Dakle, kako bismo procijenili ovu kategoriju proučavajući neki dio udžbeničkog sadržaja, prilikom čitanja potrebno je uzeti u obzir uzbudljivost, zanimljivost, raznolikost te osobnost teksta. (Langer i sur., 2003)

# Metodologija istraživanja

## Problem i cilj

Obzirom na prethodno elaboriranu važnost razumljivosti udžbenika i komponente te razumljivosti, ovim radom željela sam utvrditi kakva je razumljivost teksta u udžbenicima iz prirode i društva za drugi razred osnovne škole te odgovoriti na četiri istraživačka pitanja:

1. Je li razina jednostavnosti u tekstovima nastavne cjeline Pojedinac i društvo optimalna u udžbenicima prirode i društva za drugi razred osnovne škole?
2. Je li razina raščlanjenosti u tekstovima nastavne cjeline Pojedinac i društvo optimalna u udžbenicima prirode i društva za drugi razred osnovne škole?
3. Je li razina jezgrovitosti u tekstovima nastavne cjeline Pojedinac i društvo optimalna u udžbenicima prirode i društva za drugi razred osnovne škole?
4. Je li razina poticajnih dodataka u tekstovima nastavne cjeline Pojedinac i društvo optimalna u udžbenicima prirode i društva za drugi razred osnovne škole?

Obzirom da je na svakom od ovih udžbenika radio tim stručnjaka, početna pretpostavka bila je da su razine sva četiri obilježja teksta u procjenjivanim nastavnim jedinicama u sva četiri udžbenika optimalne.

## Uzorak

Tijekom istraživanja za potrebe ovog rada odlučila sam analizirati sve aktualne udžbenike koji se koriste u nastavi prirode i društva u drugom razredu osnovne škole. Radi se o sljedećim udžbenicima: *Naš svijet 2* autora Tamare Kisovar Ivande, Alena Letine i Ivana De Zana u izdanju Školske knjige, *Pogled u svijet 2* autorice Sanje Škreblin, Sanje Baste i Nataše Svobode Arnautov u nakladi Profil Kletta, *Dom i zavičaj* autora Tomislava Jelića i Damira Domišljanovića te *Eureka! 2* autorica Sanje Čorić i Snježane Bakarić Palička. Iz

navedenih udžbenika odabrala sam nastavne jedinice koje pripadaju cjelini Pojedinaac i društvo, a koje se odnose na obitelj, rodbinu, ponašanje u školi, odnose među učenicima te njihova prava i odgovornosti. Odabrala sam upravo te nastavne jedinice jer smatram kako su to u najvećoj mjeri pedagoške teme obzirom da tematiziraju zajednice u kojima se odvija početni proces socijalizacije te su to upravo one teme u kojima se gradivo najviše dotiče onih vrijednosti i odgojno-obrazovnih ciljeva o kojima sam ranije govorila.

## Postupci i instrumenti

Prilikom analize, koristila sam se već postojećom alatom za procjenu razumljivosti teksta – prosudbenim prozorčićima koje su u svojoj knjizi *Kako se razumljivo izražavati* predstavili autori Langer, Schulz von Thun i Tausch nastavno na prethodno opisana četiri obilježja razumljivosti. Prosudbeni prozorčići izgledaju kao na grafičkom prikazu koji slijedi.

Jednostavnost	Raščlanjenost/red
Kratkoća/jezgrovitost	Poticajni dodaci

*Grafički prikaz 1* Prosudbeni prozorčić

Svaka stavka u prosudbenom prozorčiću procjenjuje se pomoću oznaka ++, +, 0, - i --. Znak ++ znači da tekst sadrži sve ili gotovo sve osobine koje pripadaju obilježju koje procjenjujemo, znak + znači da osobine nisu toliko jasne u tekstu ili da tekst sadrži samo neke osobine obilježja, znak 0 predstavlja neutralnu sredinu, znak – znači da prevladavaju osobine suprotne onim navedenim za obilježje, a znak -- znači da su u tekstu jasno izražene osobine suprotne onima koje su navedene za promatrano obilježje. Ako je neki tekst optimalne razumljivosti, oznake u njegovom prosudbenom prozorčiću izgledaju ovako:

Jednostavnost ++	Raščlanjenost/red ++
Kratkoća/jezgrovitost 0 ili +	Poticajni dodaci 0 ili +

*Grafički prikaz 2* Prosudbeni prozorčić optimalno razumljivog teksta

Najteže je odrediti optimum zadnjeg obilježja (poticajnih dodataka) jer je ono najviše ovisno o drugim obilježjima. Kod slabe raščlanjenosti teksta ono bi trebalo biti – ili --. Ako je tekst izrazito jednostavan, optimum poticajnih dodataka bio bi 0 ili +, a ponekad i ++ ako su uz to prisutni i izrazita raščlanjenost te određena kratkoća.

Osim što sam samostalno procjenjivala tekstove iz navedenih nastavnih jedinica prema opisanoj metodi, imala sam i troje tzv. kolegijalnih opažača, također pedagoške struke, koji su na temelju materijala o načinu prosudbe razumljivosti teksta i prosudbenim prozorčićima paralelno sa mnom procjenjivali isti sadržaj bez znanja o tome kakva je moja procjena ili procjena drugih kolegijalnih opažača. Svatko od njih dobio je upute za rad (Prilog 1) te preslike sadržaja iz udžbenika koje treba analizirati (Prilog 2, Prilog 3, Prilog 4, Prilog 5).

## **Prikaz rezultata**

Obzirom da je ukupno razumljivost teksta unutar udžbenika pomoću prosudbenih prozorčića analiziralo četvero opažača, u nastavku će te procjene biti objedinjene u tablicama za svaku nastavnu jedinicu i udžbenik zasebno kako bi se olakšalo snalaženje i usporedba među opažačima. Bitno je naglasiti da udžbenici nisu jednako strukturirani po naslovima i podnaslovima zbog čega sam izabrala tri nastavne jedinice iz svakog udžbenika koje se poklapaju po sadržaju iako su neki autori određene teme razvukli na nekoliko zasebnih nastavnih jedinica. Prije svake tablice nalazi se umanjeni prikaz nastavne jedinice na koju se odnosi (uvećani oblici u Prilozima), te njen točan naslov s nazivom udžbenika.

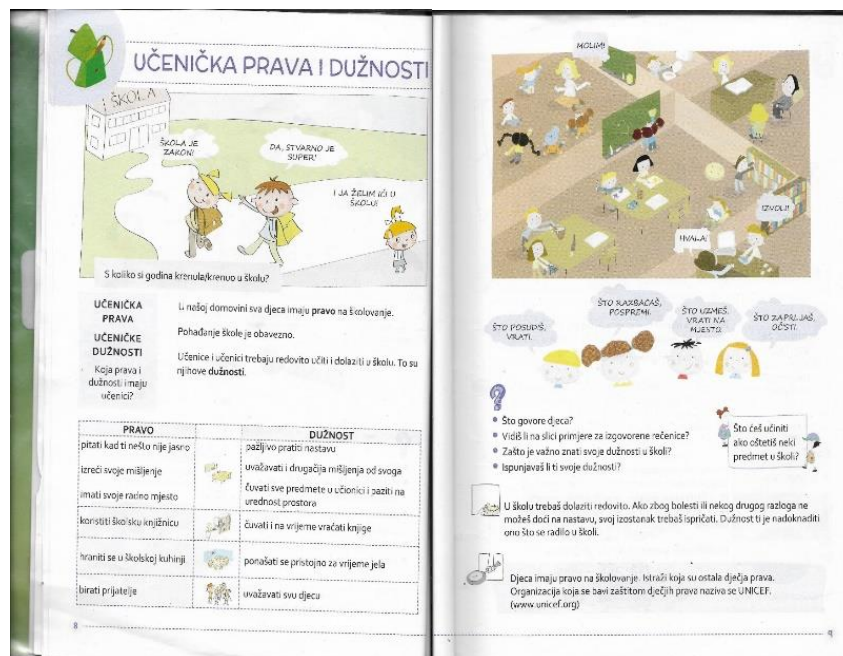


Slika 1 Nastavna jedinica Naša prava i dužnosti (Naš svijet 2)

Tablica 1 Procjena nastavne jedinice Naša prava i dužnosti; udžbenik Naš svijet 2

	Opažatelj 1	Opažatelj 2	Opažatelj 3	Opažatelj 4
Jednostavnost	+	+	++	0
Raščlanjenost	++	++	0	+
Jezgovitost	+	0	+	+
Poticajni dodaci	-	0	+	+





Slika 2 Nastavna jedinica Učenička prava i dužnosti (Pogled u svijet 2)

Tablica 2 Procjena nastavne jedinice Učenička prava i dužnosti; udžbenik Pogled u svijet 2

	Opažać 1	Opažać 2	Opažać 3	Opažać 4
Jednostavnost	++	+	++	+
Raščlanjenost	++	+	+	+
Jezgrovitost	0	+	+	+
Poticajni dodaci	0	++	+	++



Slika 3 Nastavna jedinica Ponašanje u školi (Dom i zavičaj)

Tablica 3 Procjena nastavne jedinice Ponašanje u školi; udžbenik Dom i zavičaj

	Opažatelj 1	Opažatelj 2	Opažatelj 3	Opažatelj 4
Jednostavnost	++	+	0	0
Raščlanjenost	++	0	0	0
Jezgovitost	+	-	-	0
Poticajni dodaci	-	+	0	0



Slika 4 Nastavna jedinica Učenička prava i dužnosti (Eureka! 2)

Tablica 4 Procjena nastavne jedinice Učenička prava i dužnosti; udžbenik Eureka! 2

	Opažać 1	Opažać 2	Opažać 3	Opažać 4
Jednostavnost	++	++	++	++
Raščlanjenost	++	0	++	++
Jezgrovitost	+	+	+	++
Poticajni dodaci	0	+	0	++



Slika 5 Nastavna jedinica Obitelj (Naš svijet 2)

Tablica 5 Procjena nastavne jedinice Obitelj; udžbenik Naš svijet 2

	Opažatelj 1	Opažatelj 2	Opažatelj 3	Opažatelj 4
Jednostavnost	++	-	+	++
Raščlanjenost	+	0	0	++
Jezgovitost	++	+	++	++
Poticajni dodaci	-	0	0	++



Slika 6 Nastavna jedinica Obitelj (Pogled u svijet 2)

Tablica 6 Procjena nastavne jedinice Obitelj; udžbenik Pogled u svijet 2

	Opažać 1	Opažać 2	Opažać 3	Opažać 4
Jednostavnost	++	++	+	+
Raščlanjenost	++	++	0	0
Jezgrovitost	+	++	+	0
Poticajni dodaci	--	++	0	0



Slika 7 Nastavna jedinica Obitelj (Dom i zavičaj)

Tablica 7 Procjena nastavne jedinice Obitelj; udžbenik Dom i zavičaj

	Opažatelj 1	Opažatelj 2	Opažatelj 3	Opažatelj 4
Jednostavnost	++	++	++	+
Raščlanjenost	++	0	+	0
Jezgrovitost	+	+	+	0
Poticajni dodaci	--	+	0	0

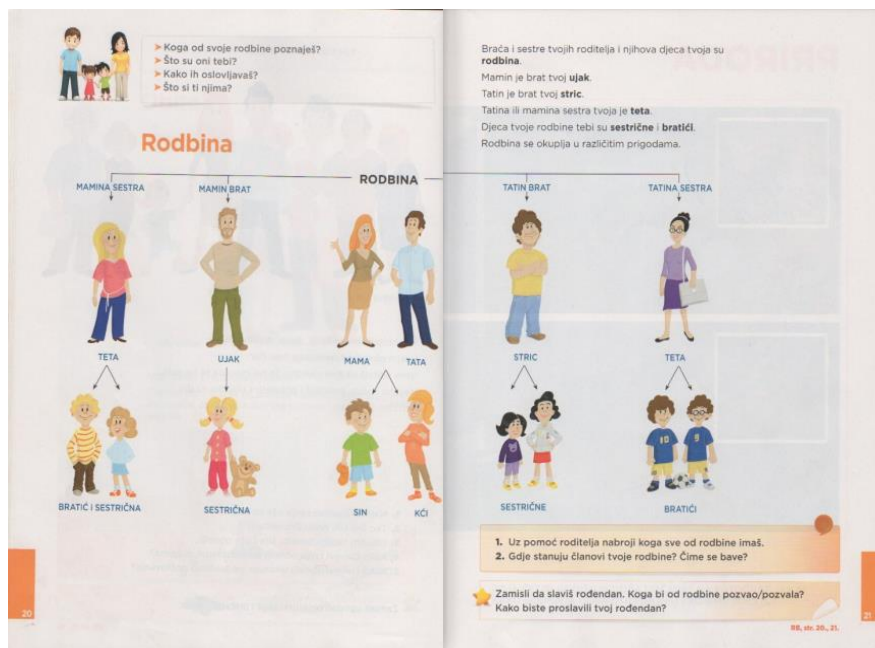




Slika 8 Nastavna jedinica Obitelj (Eureka! 2)

Tablica 8 Procjena nastavne jedinice Obitelj; udžbenik Eureka! 2

	Opažatelj 1	Opažatelj 2	Opažatelj 3	Opažatelj 4
Jednostavnost	++	+	++	++
Raščlanjenost	++	+	++	++
Jezgovitost	+	+	+	++
Poticajni dodaci	--	+	+	++



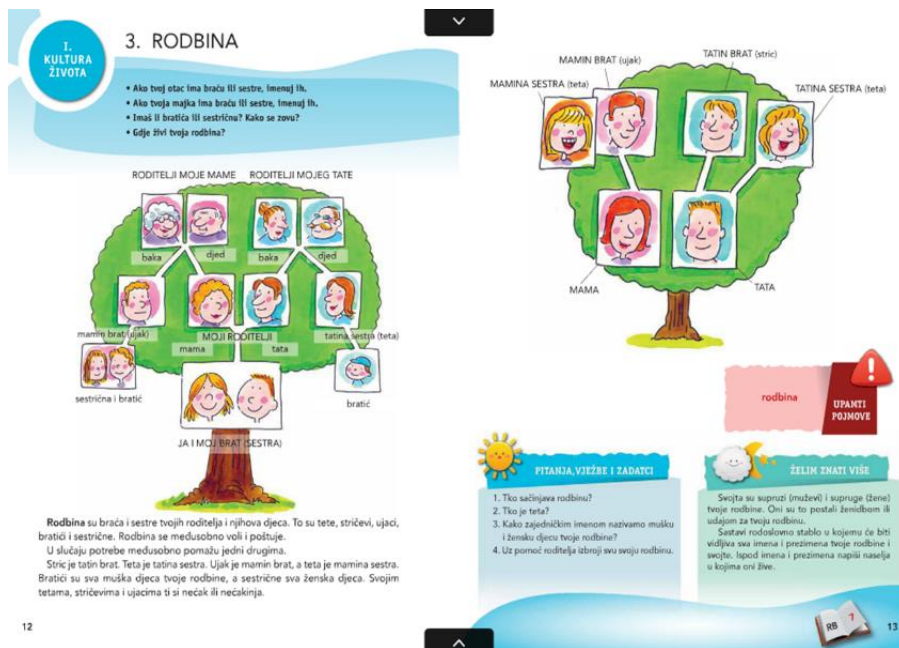
Slika 9 Nastavna jedinica Rodbina (Naš svijet 2)

Tablica 9 Procjena nastavne jedinice Rodbina; udžbenik Naš svijet 2

	Opažać 1	Opažać 2	Opažać 3	Opažać 4
Jednostavnost	++	++	+	++
Raščlanjenost	++	++	+	++
Jezgrovitost	++	+	++	++
Poticajni dodaci	-	0	-	0



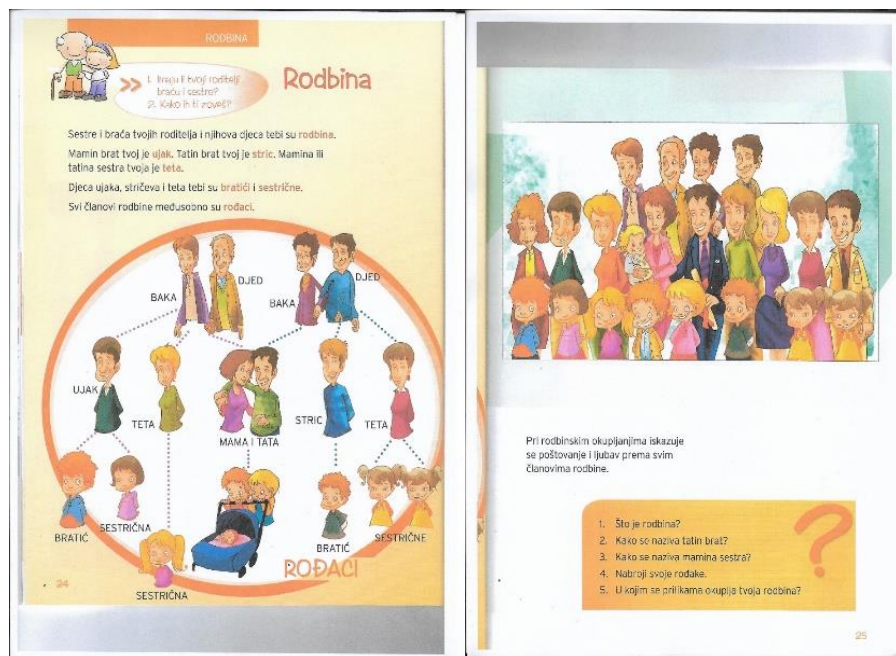




Slika 11 Nastavna jedinica Rodbina (Dom i zavičaj)

Tablica 11 Procjena nastavne jedinice Rodbina; udžbenik Dom i zavičaj

	Opažatelj 1	Opažatelj 2	Opažatelj 3	Opažatelj 4
Jednostavnost	++	++	+	+
Raščlanjenost	++	+	+	+
Jezgovitost	++	+	+	0
Poticajni dodaci	-	+	+	0



Slika 12 Nastavna jedinica Rodbina (Eureka! 2)

Tablica 12 Procjena nastavne jedinice Rodbina; udžbenik Eureka! 2

	Opažatelj 1	Opažatelj 2	Opažatelj 3	Opažatelj 4
Jednostavnost	++	+	++	++
Raščlanjenost	++	++	+	++
Jezgovitost	+	++	+	++
Poticajni dodaci	--	0	0	++

Kako bi ove rezultate bilo lakše interpretirati i usporediti s ocjenama optimalno razumljivog teksta, svakoj od ovih oznaka sam u nastavku pridala brojčanu vrijednost na sljedeći način: -- = -2; - = -1; 0 = 0; + = 1; ++ = 2. Za svaku kategoriju razumljivosti po nastavnoj jedinici sam potom u zadnjem stupcu svake tablice računala aritmetičku sredinu koja se onda može usporediti s brojčanom vrijednosti pripadajućih ocjena za optimalno razumljiv tekst.

*Tablica 13* Procjena nastavne jedinice Naša prava i dužnosti; udžbenik Naš svijet 2 – brojčano

	<b>Opažatelj 1</b>	<b>Opažatelj 2</b>	<b>Opažatelj 3</b>	<b>Opažatelj 4</b>	<b>Prosjek</b>
Jednostavnost	1	1	2	0	1
Raščlanjenost	2	2	0	1	1.25
Jezgrovitost	1	0	1	1	0.75
Poticajni dodaci	-1	0	1	1	0.25

*Tablica 14* Procjena nastavne jedinice Učenička prava i dužnosti; udžbenik Pogled u svijet 2 – brojčano

	<b>Opažatelj 1</b>	<b>Opažatelj 2</b>	<b>Opažatelj 3</b>	<b>Opažatelj 4</b>	<b>Prosjek</b>
Jednostavnost	2	1	2	1	1.5
Raščlanjenost	2	1	1	1	1.25
Jezgrovitost	0	1	1	1	0.75
Poticajni dodaci	0	2	1	2	1.25

*Tablica 15* Procjena nastavne jedinice Ponašanje u školi; udžbenik Dom i zavičaj – brojčano

	<b>Opažatelj 1</b>	<b>Opažatelj 2</b>	<b>Opažatelj 3</b>	<b>Opažatelj 4</b>	<b>Prosjek</b>
Jednostavnost	2	1	0	0	0.75
Raščlanjenost	2	0	0	0	0.5
Jezgrovitost	1	-1	-1	0	-0.25
Poticajni dodaci	-1	1	0	0	0

Tablica 16 Procjena nastavne jedinice Učenička prava i dužnosti; udžbenik Eureka! 2 - brojčano

	<b>Opažatelj 1</b>	<b>Opažatelj 2</b>	<b>Opažatelj 3</b>	<b>Opažatelj 4</b>	<b>Prosjek</b>
Jednostavnost	2	2	2	2	2
Raščlanjenost	2	0	2	2	1.5
Jezgovitost	1	1	1	2	1.25
Poticajni dodaci	0	1	0	2	0.75

Tablica 17 Procjena nastavne jedinice Obitelj; udžbenik Naš svijet 2 - brojčano

	<b>Opažatelj 1</b>	<b>Opažatelj 2</b>	<b>Opažatelj 3</b>	<b>Opažatelj 4</b>	<b>Prosjek</b>
Jednostavnost	2	-1	1	2	1
Raščlanjenost	1	0	0	2	0.75
Jezgovitost	2	1	2	2	1.75
Poticajni dodaci	-1	0	0	2	0.25

Tablica 18 Procjena nastavne jedinice Obitelj; udžbenik Pogled u svijet 2 - brojčano

	<b>Opažatelj 1</b>	<b>Opažatelj 2</b>	<b>Opažatelj 3</b>	<b>Opažatelj 4</b>	<b>Prosjek</b>
Jednostavnost	2	2	1	1	1.5
Raščlanjenost	2	2	0	0	1
Jezgovitost	1	2	1	0	1
Poticajni dodaci	-2	2	0	0	0

Tablica 19 Procjena nastavne jedinice Obitelj; udžbenik Dom i zavičaj - brojčano

	<b>Opažatelj 1</b>	<b>Opažatelj 2</b>	<b>Opažatelj 3</b>	<b>Opažatelj 4</b>	<b>Prosjek</b>
Jednostavnost	2	2	2	1	1.75
Raščlanjenost	2	0	1	0	0.75
Jezgovitost	1	1	1	0	0.75
Poticajni dodaci	-2	1	0	0	-0.25

Tablica 20 Procjena nastavne jedinice Obitelj; udžbenik Eureka! 2 - brojčano

	<b>Opažatelj 1</b>	<b>Opažatelj 2</b>	<b>Opažatelj 3</b>	<b>Opažatelj 4</b>	<b>Prosjek</b>
Jednostavnost	2	1	2	2	1.75
Raščlanjenost	2	1	2	2	1.75
Jezgrovitost	1	1	1	2	1.25
Poticajni dodaci	-2	1	1	2	0.5

Tablica 21 Procjena nastavne jedinice Rodbina; udžbenik Naš svijet 2 - brojčano

	<b>Opažatelj 1</b>	<b>Opažatelj 2</b>	<b>Opažatelj 3</b>	<b>Opažatelj 4</b>	<b>Prosjek</b>
Jednostavnost	2	2	1	2	1.75
Raščlanjenost	2	2	1	2	1.75
Jezgrovitost	2	1	2	2	1.75
Poticajni dodaci	-1	0	-1	0	-0.5

Tablica 22 Procjena nastavne jedinice Rodbina; udžbenik Pogled u svijet 2 - brojčano

	<b>Opažatelj 1</b>	<b>Opažatelj 2</b>	<b>Opažatelj 3</b>	<b>Opažatelj 4</b>	<b>Prosjek</b>
Jednostavnost	2	2	1	0	1.25
Raščlanjenost	2	2	0	0	1
Jezgrovitost	2	2	1	0	1.25
Poticajni dodaci	-1	2	0	0	0.25

Tablica 23 Procjena nastavne jedinice Rodbina; udžbenik Dom i zavičaj - brojčano

	<b>Opažatelj 1</b>	<b>Opažatelj 2</b>	<b>Opažatelj 3</b>	<b>Opažatelj 4</b>	<b>Prosjek</b>
Jednostavnost	2	2	1	1	1.5
Raščlanjenost	2	0	1	1	1
Jezgrovitost	2	1	1	0	1
Poticajni dodaci	-1	1	1	0	0.25

Tablica 24 Procjena nastavne jedinice Rodbina; udžbenik Eureka! 2 - brojčano

	Opažač 1	Opažač 2	Opažač 3	Opažač 4	Prosjek
Jednostavnost	2	1	2	2	1.75
Raščlanjenost	2	2	1	2	1.75
Jezgrovitost	1	2	1	2	1.5
Poticajni dodaci	-2	0	0	2	0

## Analiza rezultata i zaključak

Prethodno sam već govorila o tome kako treba izgledati prosudbeni prozorčić optimalno razumljivog teksta, točnije, kako bi trebala biti ocijenjena svaka od četiri kategorije razumljivosti da bi se neki tekst smatrao optimalno razumljivim. U nastavku slijedi prikaz takvog prosudbenog prozorčića s priduženim brojčanim vrijednostima koje sam koristila za izračunavanje prosječne vrijednosti po kategorijama u prikazu rezultata.

Jednostavnost 2	Raščlanjenost/red 2
Kratkoća/jezgrovitost 0 ili 1	Poticajni dodaci 0 ili 1

Grafički prikaz 3 Prosudbeni prozorčić optimalno razumljivog teksta – brojčano

U nastavku ću tablično prikazati iznose odstupanja od optimalne vrijednosti za svaku kategoriju po nastavnim jedinicama za sve udžbenike. Za lakše snalaženje u tablicama i lakšu interpretaciju rezultata podijelit ću tablice po nastavnim jedinicama. Prva tablica odnosit će se na prvu nastavnu jedinicu koja je procjenjivana u svim udžbenicima. Radi se

o nastavnim jedinicama pod nazivima *Naša prava i dužnosti* u udžbeniku *Naš svijet 2*, *Učenička prava i dužnosti* u udžbeniku *Pogled u svijet 2*, *Ponašanje u školi* u udžbeniku *Dom i zavičaj* te *Učenička prava i dužnosti* u udžbeniku *Eureka! 2*. Druga tablica odnosit će se na drugu nastavnu jedinicu pod nazivom *Obitelj* u sva četiri udžbenika, a treća tablica na nastavnu jedinicu *Rodbina* također pod istim nazivom u sva četiri udžbenika. Napomena: Obzirom da optimalna vrijednost za kategorije kratkoća/jezgrovitost i poticajni dodaci može biti 0 ili 1, u tablici će biti prikazano odstupanje od iznosa optimalne vrijednosti koji je najbliži dobivenom rezultatu.

*Tablica 25 Odstupanja od optimalne vrijednosti u prvoj nastavnoj jedinici*

	<i>Jednostavnost</i>	<i>Raščlanjenost</i>	<i>Jezgrovitost</i>	<i>Poticajni dodaci</i>	<i>Ukupno</i>
<b>Naš svijet 2</b>	1	0.75	0.25	0.25	2.25
<b>Pogled u svijet 2</b>	0.5	0.75	0.25	0.25	1.75
<b>Dom i zavičaj</b>	1.25	1.5	0.25	*	3
<b>Eureka! 2</b>	*	0.5	0.5	0.25	1.25

*Tablica 26 Odstupanja od optimalne vrijednosti u drugoj nastavnoj jedinici*

	<i>Jednostavnost</i>	<i>Raščlanjenost</i>	<i>Jezgrovitost</i>	<i>Poticajni dodaci</i>	<i>Ukupno</i>
<b>Naš svijet 2</b>	1	1.25	0.75	0.25	3.25
<b>Pogled u svijet 2</b>	0.5	1	*	*	1.5
<b>Dom i zavičaj</b>	0.25	1.25	0.25	0.25	2
<b>Eureka! 2</b>	0.25	0.25	0.25	0.5	1.25



Tablica 27 Odstupanja od optimalne vrijednosti u trećoj nastavnoj jedinici

	<i>Jednostavnost</i>	<i>Raščlanjenost</i>	<i>Jezgrovitost</i>	<i>Poticajni dodaci</i>	<i>Ukupno</i>
<b>Naš svijet 2</b>	0.25	0.25	0.75	0.5	1.75
<b>Pogled u svijet 2</b>	0.75	1	0.25	0.25	2.25
<b>Dom i zavičaj</b>	0.5	1	*	0.25	1.75
<b>Eureka! 2</b>	0.25	0.25	0.5	*	1

Već na prvi pogled se može vidjeti da tekst nijedne nastavne jedinice prema prosječnim ocjenama četiriju opažaca ne odgovara ocjenama optimalno razumljivog teksta. Prosječne ocjene po kategorijama se samo u par slučajeva slažu s optimalnom vrijednošću. To je u tablicama označeno oznakom \* , a pojavljuje se u kategoriji poticajni dodaci u nastavnim jedinicama Ponašanje u školi u udžbeniku Dom i zavičaj, nastavnoj jedinici Obitelj u udžbeniku Pogled u svijet te nastavnoj jedinici Rodbina u udžbeniku Eureka! 2. Također se podudarnost pojavlja u kategoriji jednostavnosti u nastavnoj jedinici Učenička prava i dužnosti u udžbeniku Eureka! 2, u kategoriji jezgrovitosti u nastavnoj jedinici Obitelj u udžbeniku Pogled u svijet te nastavnoj jedinici Rodbina u udžbeniku Dom i zavičaj. Sve ostale vrijednosti u većoj ili manjoj mjeri odstupaju od optimalnih vrijednosti. Zbroj odstupanja za nastavnu jedinicu u svakom udžbeniku naveden je u posljednjem stupcu svake tablice. Kako bismo mogli procijeniti odstupanje od optimalnih vrijednosti za svaku kategoriju na razini udžbenika, u sljedećoj tablici prikazani su zbrojeni iznosi odstupanja sve tri nastavne jedinice za svaki udžbenik.

Tablica 28. Zbroj odstupanja od optimalnih vrijednosti po udžbeniku

	<i>Jednostavnost</i>	<i>Raščlanjenost</i>	<i>Jezgrovitost</i>	<i>Poticajni dodaci</i>	<i>Ukupno</i>
<b>Naš svijet 2</b>	1.25	2.25	1.25	1	<b>5.75</b>
<b>Pogled u svijet 2</b>	2.25	2.75	0.5	0.5	<b>6</b>
<b>Dom i zavičaj</b>	2	3.75	0.5	0.5	<b>6.75</b>
<b>Eureka! 2</b>	0.5	1	1.25	0.75	<b>3.5</b>
<b>Ukupno</b>	<b>6</b>	<b>9.75</b>	<b>3.5</b>	<b>2.75</b>	

Iz podataka unutar ove tablice možemo izvesti nekoliko zaključaka. Najbolje procijenjena kategorija po udžbenicima, odnosno ona koja ima najmanji iznos odstupanja od optimalne vrijednosti jest kategorija poticajnih dodataka. Nešto veći rezultat ima kategorija jezgrovitosti, a onda skoro dvostruko veću vrijednost ima kategorija jednostavnosti. Daleko najlošiju procjenu ima kategorija raščlanjenosti. To nam govori kako udžbenici prirode i društva za drugi razred osnovne škole imaju mnoštvo popratnih materijala u vidu slika, ilustracija i sl. što se slaže sa sadržajem kojeg u procjenjivanim nastavnim jedinicama ima u zadovoljavajućoj količini, iako bi se još moglo poraditi na izbacivanju nekih nepotrebnih informacija odnosno reducirati tekst da ne odlazi u nepotrebnu širinu te da bolje slijedi crvenu nit. Ono što je problematično je, čini se, vokabular te konstrukcija i duljina rečenica u tekstu koje bi se više trebale prilagoditi dobi djeteta u drugom razredu. To možemo povezati s radom Ivana Furlana te radom Jelene Sikirić koje sam spomenula ranije upravo u sklopu kategorije jednostavnosti, a u kojem govore o složenim rečeničnim konstrukcijama kojih se odrasli teško oslobađaju prilikom sastavljanja udžbenika te nedovoljnoj zastupljenosti sadržajno bliskih riječi mentalitetu i dobi djece kojoj je udžbenik namijenjen. Čini se kako bi se opažači koji su sudjelovali u ovoj procjeni složili s istim tvrdnjama iako je razlika među istraživanjima dvadesetak godina. Također, raščlanjenost teksta je po ovim procjenama također prilično loša. Dakle, radi se o lošem rasporedu teksta na stranicama udžbenika, sortiranju srodnih informacija te isticanju ključnih riječi. Nadalje, iz ove tablice

možemo vidjeti i koji je udžbenik najbolje prošao prema procjeni opažača, a koji najlošije. Najbolje je procijenjen udžbenik Eureka! 2, zatim Naš svijet 2, slijedi ga s malim zaostatkom udžbenik Pogled u svijet 2 i na kraju udžbenik Dom i zavičaj.

Promatranje dobivenih rezultata potaknulo me na razmišljanje u smjeru koji nije bio previđen na početku ovog rada te koji zalazi u interdisciplinarnu tematiku psihologije i pedagogije, a svakako utječe na prirodu ovog istraživanja kao i na zaključak u ovoj završnoj fazi. U nastavku ću objasniti o čemu se radi. Naime, iz tabličnih prikaza rezultata procjene razumljivosti teksta po nastavnim jedinicama unutar svakog udžbenika, evidentno je kako su procjene sva četiri opažača vrlo različite. Točnije, procjene sva četiri opažača se poklapaju samo dvaput u kategoriji jednostavnosti za procjenu nastavnih jedinica *Obitelj* i *Rodbina* u udžbeniku Eureka! 2. Takva velika odstupanja u procjeni među opažačima možemo pripisati individualnim razlikama među njima. Naime, iako su pred sobom imali iste materijale i dobili iste upute za analizu tih materijala, na drugačiji su način pristupili radu, drugačije percipirali sadržaj pred sobom te ga toga različito i ocijenili. Autori David H. Jonassen i Barbara L. Grabowski u svojoj knjizi Handbook of Individual Differences, Learning and Instruction (2011) govore kako svatko filtrira upute kroz svoj vlastiti set individualnih razlika ili leća. Te leće individualnih razlika, kako ih autori nazivaju, na različite načine mogu fokusirati sadržaj koji se pred njima nalazi. Govoreći o individualnim razlikama, autori spominju razlike u mentalnim sposobnostima, osobnosti, ali i kognitivnim stilovima u prikupljanju i organizaciji informacija. Tako će npr. vizualni tip osobe najprije u materijalima ovog tipa primijetiti ilustracije, slike i grafike, prepoznati ih kao dobre ili loše poticajne dodatke te možda manje pozornosti posvetiti konstrukcijama rečenica unutar samog teksta. Ili možda, zbog drugih individualnih razlika, npr. svoje osobnosti, loše ocijeniti jezgrovitost upravo zbog toga što smatra kako su se neki dijelovi teksta mogli bolje prikazati u slikovnom obliku. Ovu pojavu je najlakše uočiti u tabličnim prikazima u procjeni kategorije poticajnih dodataka. Opažač 1 je naspram ostala tri opažača u svim slučajevima dao puno negativniju ocjenu. Iz toga možemo zaključiti da je prišao procjeni poticajnih dodataka u ponuđenim materijalima drugačije od ostalih. Možemo nagađati da je procjenjivao isključivo poticajne dodatke koji se nalaze u samim rečenicama unutar teksta

bez uzimanja u obzir ostalih popratnih sadržaja kao što su slike, ilustracije, mentalne mape i sl. pa su stoga ocjene toliko niske za tu kategoriju. Obzirom da se razlike u procjeni, iako ne tako drastične, pojavljuju i u drugim kategorijama procjene ostatka nastavnih jedinica, možemo zaključiti da je sama procjena teksta i popratnih sadržaja vrlo podložna subjektivnom dojmu. U ovom slučaju radilo se o procjeni udžbenika iz perspektive promatrača pedagoške struke. Možemo pretpostaviti da se takve razlike mogu pronaći i u perspektivama učitelja koji biraju udžbenike za svoje razrede i koji ih u konačnici svakodnevno koriste u nastavi. Ako tolike razlike u procjeni ovih udžbenika postoje među osobama slične razine i smjera obrazovanja, možemo zamisliti kolike razlike u percepciji istog tog materijala postoje među učenicima drugog razreda osnovne škole kojima su oni namijenjeni za učenje. O tome također govore autori David H. Jonassen i Barbara L. Grabowski opisujući kako način na koji leće individualnih razlika fokusiraju sadržaj uvelike utječe na to kako koji pojedinac uči. Upravo svijest o postojanju tih individualnih razlika treba senzibilizirati učitelje, nastavnike i stručne suradnike da tijekom nastavnog procesa pronađu način da sadržaj dostavljen u udžbenicima svi jednako razumiju, shvate i upamte.

Nakon ovih razmatranja preostaje odgovoriti na četiri istraživačka pitanja postavljena na početku ovoga rada, a to su:

1. Je li razina jednostavnosti u tekstovima nastavne cjeline Pojedinac i društvo optimalna u udžbenicima prirode i društva za drugi razred osnovne škole?
2. Je li razina raščlanjenosti u tekstovima nastavne cjeline Pojedinac i društvo optimalna u udžbenicima prirode i društva za drugi razred osnovne škole?
3. Je li razina jezgrovitosti u tekstovima nastavne cjeline Pojedinac i društvo optimalna u udžbenicima prirode i društva za drugi razred osnovne škole?
4. Je li razina poticajnih dodataka u tekstovima nastavne cjeline Pojedinac i društvo optimalna u udžbenicima prirode i društva za drugi razred osnovne škole?

Zbog spomenutih velikih oscilacija u procjeni sva četiri opažača, teško je izvući generalizacije koje bi konkretno odgovorile na ova pitanja. Moguće je ipak zaključiti kako je prema ovoj analizi najbliže optimalnosti razina poticajnih dodataka unutar nastavne

cjeline Pojedinaac i društvo u udžbenicima prirode i društva za drugi razred osnovne škole, a kako je najdalje razina raščlanjenosti teksta. Iako treba dodatno poraditi na sva četiri obilježja razumljivosti, najviše bi se trebalo posvetiti raščlanjenosti, odnosno redu unutar teksta kao i jednostavnosti. Bilo bi zanimljivo vidjeti kako bi učenici procijenili te iste udžbenike iz vlastite perspektive. Smatram kako bi to moglo pomoći u poboljšanju razumljivosti udžbeničkih tekstova u budućim izdanjima. Također, ponovno se osvrćući na velike oscilacije u rezultatima procjene, možda bi trebalo razmisliti o potrebi uvođenja edukacija o procjeni kvalitete udžbenika iz različitih aspekata za učitelje, nastavnike i stručne suradnike kako bi oni po završetku mogli bolje razumjeti i samostalno procjenjivati sadržaj udžbenika koji izabiru za svoje učenike. Završit ću s mišlju koja vrlo dobro sumira cilj i smisao ovog rada: „Važno je da autor bude u mogućnosti evaluirati razinu razumljivosti jer je to ono o čemu će ovisiti vrijednost udžbenika kao alata za učenje i poučavanje.” (Seguin, 2003)

## Prilozi

### *Prilog 1: Upute za opažače*

Dragi/a kolega/ice,

šaljem ti kratke upute za procjenu razumljivosti teksta unutar udžbenika iz prirode i društva za drugi razred osnovne škole koja mi je potrebna u svrhe pisanja diplomskog rada. Tvoj je zadatak najprije proučiti literaturu *Kako se razumljivo izražavati* autora Langer i sur. (str. 22.-27. i 31.-33.) te nakon toga proučiti stranice četiriju udžbenika koje šaljem u prilogu. Za svaku nastavnu jedinicu unutar svakog udžbenika potrebno je pomoću prosudbenog prozorčića opisanog u literaturi procijeniti četiri kategorije razumljivosti teksta – jednostavnost, raščlanjenost/red, kratkoću/jezgrovitost te poticajne dodatke. Molim da mi uz svaki prosudbeni prozorčić naznačiš redni broj udžbenika pod kojim sam ga već prethodno naznačila u prilogu te naslov nastavne jedinice na koju se odnosi.

Unaprijed hvala,

Danijela



DOBAR DAN!

➤ Zašto je važno poštovati ljude koji nas okružuju?

➤ Zašto očekujemo da i nas drugi poštuju?

## Naša prava i dužnosti

**Svako dijete ima svoja prava**

- Imamo pravo na život.
- Imamo pravo na zdravstvenu zaštitu.
- Imamo pravo govoriti vlastitim jezikom, živjeti u svojoj kulturi i poštovati svoju vjeru.
- Imamo pravo na vlastito mišljenje.
- Imamo pravo na prijelaz i igru.

- Imamo pravo pratiti televizijske i radiocentriske primjerene našoj dobi, koristiti se primjerenim internetskim izvorima, čitati novine i knjige.
- Imamo pravo na obrazovanje.
- Nitko nas nema pravo povrijediti ni na koji način.
- Imamo pravo na hranu, odjeću i dom.

## Svako dijete ima i dužnosti




**Dužnosti učenika**

- Marljivo učiti i raditi.
- Redovito ići u školu.
- Održavati radni prostor urednim.
- Poštovati i pozdravljati odrasle.
- Poštovati svoje vršnjake.
- Razumjeti i prihvaćati djecu drugačiju od sebe.




1. Ispričaj kako ti poštuješ prava druge djece.

2. Na koja te prava djece upozoravaju vaša razredna pravila?

3. Koje dužnosti imaš u svojem razredu?

Dopuni listu prava i dužnosti svojim prijedlozima.



➤ Čemu se najviše raduješ u svojoj obitelji?

## Obitelj

Obitelj može biti  
uža i šira.



Uža obitelj

Užu obitelj čine roditelji i djeca.

Članovi obitelji vole se, poštuju i pomažu jedni drugima. Zajednički obavljaju kućanske poslove i zajedno provode vrijeme.



Šira obitelj

Širu obitelj čine roditelji, djeca, djedovi i bake.

Nekim obiteljima nedostaje neki član.

Neko obitelji ne žive zajedno. To ne znači da se ne vole. Maceha i očuh, polubrat i polusestra također su dio obitelji.

1. Nabroji članove svoje uže obitelji.
2. Tko sve čini tvoju širu obitelj?
3. Objasni razliku između šire i uže obitelji.
4. Kako članovi tvoje obitelji pomažu jedni drugima?
5. Kako članovi obitelji iskazuju međusobno poštovanje?

✧ Zamisli ugodan obiteljski izlet i pričaj o njemu.





- Koga od svoje rodbine poznaješ?
- Što su oni tebi?
- Kako ih oslovljavaš?
- Što si ti njima?

## Rodbina



Braća i sestre tvojih roditelja i njihova djeca tvoja su **rodbina**.

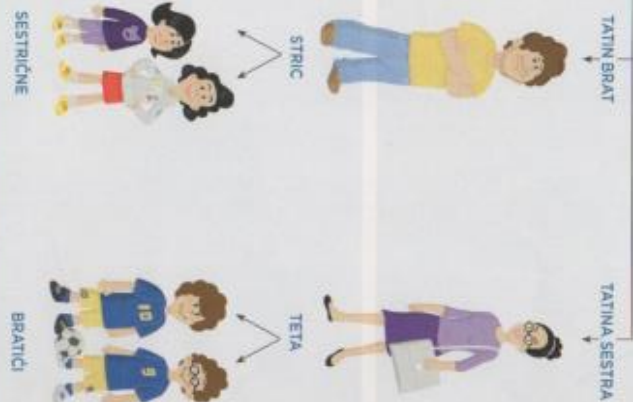
Mamin je brat tvoj **ujak**.

Tatin je brat tvoj **stric**.

Tatina ili mamina sestra tvoja je **teta**.


Djeca tvoje rodbine tebi su **sestrićne** i **bratći**.

Rodbina se okuplja u različitim prigodama.

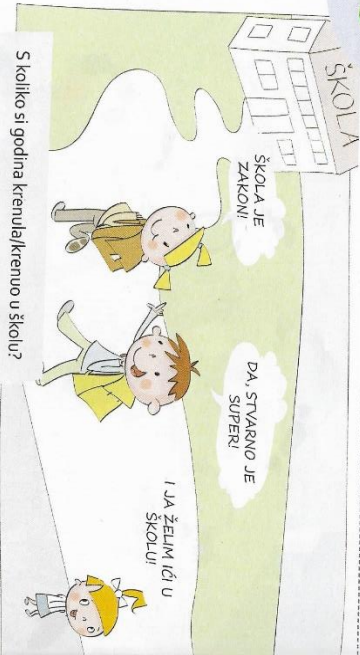


1. Uz pomoć roditelja nabroji koga sve od rodbine imaš.
2. Gdje stanuju članovi tvoje rodbine? Čime se bave?

✨ Zamisli da slaviš rođendan. Koga bi od rodbine pozvao/pozvala? Kako biste proslavili tvoj rođendan?



## UČEŇIČKA PRAVA I DUŇNOSTI



ŠKOLA  
ŠKOLA JE ZAKON!  
DA, STVARNO JE SUPER!  
I JA ŇELIM IĆI U ŠKOLU!

S koliko si godina krenula/krenuo u školu?


**UČEŇIČKA PRAVA**  
U našoj domovini sva djeca imaju pravo na školovanje.

**UČEŇIČKE DUŇNOSTI**  
Ponađanje škole je obavezno.

Koja prava i duŇnosti imaju učenici?

Učenice i učenici trebaju redovito ućiti i dolaziti u školu. To su njihove duŇnosti.

PRAVO	DUŇNOST	
pitati kad ti nešto nije jasno	paŇljivo pratiti nastavu	
izreći svoje mišljenje	uvaŇavati i drugaćija mišljenja od svoga	
imati svoje radno mjesto	ćuvati sve predmete u ućionici i paziti na uređnost prostora	
koristiti školsku knjiŇnicu	ćuvati i na vrijeme vraćati knjiŇge	
hraniti se u školskoj kuhinji	ponašati se pristojno za vrijeme jela	
biti prijatelje	uvaŇavati svu djecu	



MOJMI!  
IZVOLU!  
HVALA!  
ŠTO RAZBAĆAŠ, POSPREMI.  
ŠTO UZMEŠ, VRAĆI NA MJEŠTO.  
ŠTO ZAPRLJAŠ, OĆISTI.ŠTO POSUDIŠ, VRAĆI.?

**Što govore djeca?**

- Vidiš li na slici primjere za izgovorene rećenice?
- Zašto je vaŇno znati svoje duŇnosti u školi?
- Ispunjavaš li ti svoje duŇnosti?

**Što ćeš ućiniti ako oštetiš neki predmet u školi?**

U školu trebaš dolaziti redovito. Ako zbog bolesti ili nekog drugog razloga ne moŇeš doći na nastavu, svoj izostanak trebaš isprićati. DuŇnost ti je nadoknaditi ono što se radilo u školi.

Djeca imaju pravo na školovanje. IstraŇi koja su ostala djeća prava. Organizacija koja se bavi zaštitom djećih prava naziva se UNICEF. ([www.unicef.org](http://www.unicef.org))





## OBITELJ



### UŽA OBITELJ

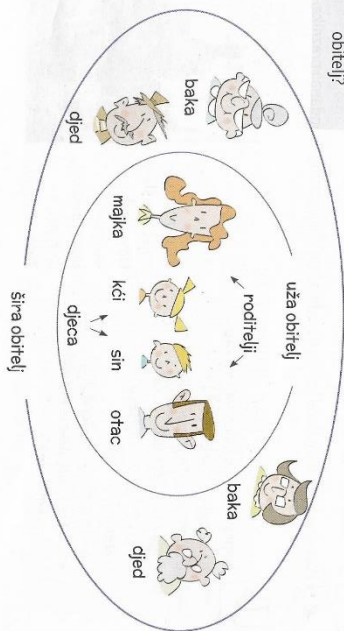
Tko čini užu obitelj?

Roditelji i njihova djeca čine užu obitelj. Članovi uže obitelji uglavnom žive zajedno.

Širu obitelj čine djeca, roditelji, bake i djedovi. Ponekad zajedno žive i članovi šire obitelji. Važno je da se svi članovi obitelji međusobno uvažavaju i poštuju.

### ŠIRA OBITELJ

Tko čini širu obitelj?



22



- Što slave članovi obitelji na slici?
- Što misliš, čiji se rođendan slavi? Zašto?
- Imenuj sve članove obitelji na slici. Je li to uža ili šira obitelj?
- Tko čini tvoju užu obitelj?

Kako se zovu članovi tvoje šire obitelji?

Razgovarajte o zanimanjima članova svoje šire obitelji. Rade li još uvijek tvoje bake i djedovi? Što je to mirovina?



U različitim dijelovima svijeta obitelji izgledaju različito, ali se svi jednako vole i poštuju.



23



## RODBINA

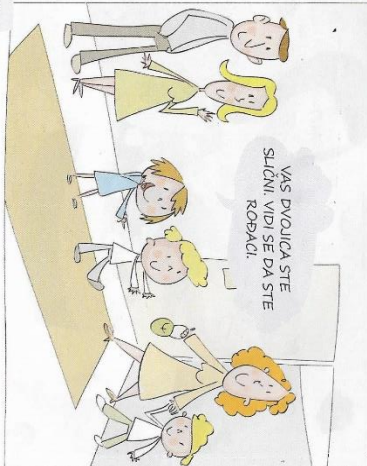
NAUČI

DAMAS NE MOGU  
K TEBI DOLAZE MI  
TETKA I BRATICA.



Tko je stigao u posjet?

VAS DVOJICA STE  
SLICNI, VIDI SE DA STE  
RODACI.

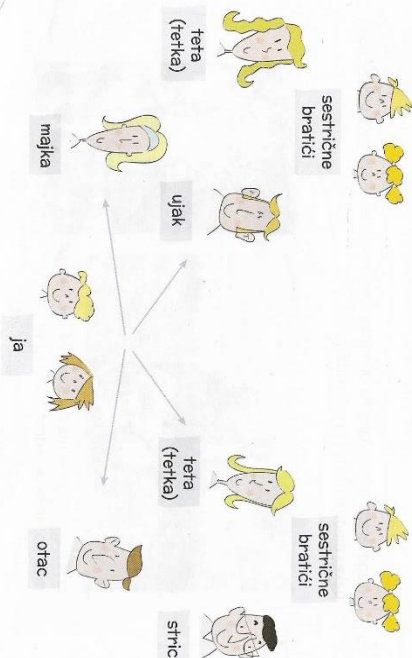


### RODBINA

Tko čini rodbinu?

Obitelj je proširena rodbinom. Tvoja rodbina su braća i sestre tvojih roditelja i njihova djeca. Zovemo ih još i **rodaci**.

Majčina ili očeva sestra tebi je **teta** (tetka). **Stric** je očev brat. **Ujak** je majčin brat. Njihova djeca su tvoji **sestričke** i **bratći**.



BAŠ JE  
LJEPA TETA  
ADA!



- U kojoj su se prigodi okupili rodaci na slici?
  - U kojim prigodama ti viđaš svoje rođake?
  - Tko sve čini tvoju rodbinu?
  - Tko ti je najdraža rođakinja / najdraži rođak?
- Zašto? Opiši jutra.

Mušev i žene tvojih rođaka su:

rođakinja/rođak	muž/žena
teta (tetka)	tetak
ujak	ujna
stric	strina



Potrži fotografije vaših rođaka. Poznajete li ih sve? Znaite li svima imena? Sto još znate o njima?



I u dalekim se zemljama rodbina okuplja na svadbenima. Na slici je svadba u Iranu.



1. KULTURA ŽIVOTA

# 1. PONAŠANJE U ŠKOLI

- Opisi kako očekuješ učiteljicu/učitelja u razredu.
- Kako učiteljicu/učitelja očekuju ostali učenici?
- Kako se ponašaš u razredu za vrijeme sata?
- Kako se ponašaš u razredu za vrijeme odmora?

pristojno ponašanje, učenička prava i dužnosti, razumijevanje, uvažavanje

UPRATI POJMOVE

PITANJA, VJEŽBE I ZADACI

1. Kako se drugi učenici ponašaju prema tebi?
2. Kako se ti ponašaš prema drugim učenicima?
3. Objasni zašto je važna suradnja između učenika i učiteljice/učitelja.
4. Sastavke popis učeničkih prava i učeničkih obaveza u svojem razrednom odjelu.

ŽELIM ZNATI VIŠE

Svakidašnje navike i način života mogu biti različiti. One su različite u pojedinim zvičajima naše domovine i u drugim državama. No, pristojno ponašanje, ljubav prema drugim ljudima i međusobno poštovanje nešto je zajedničko i ne poznaje granice ni tjelesne razlike među ljudima.

RB 5

## 2. OBITELJ

- Nabroj s kime živiš u obitelji.
- Tko je najstariji član u tvojoj obitelji?
- Tko je najmlađi član u tvojoj obitelji?
- U kojim se prigodama sastaje tvoja cjelokupna obitelj?



Obitelj dijelimo na užu i širu. **Užu obitelj** čine roditelji i djeca. **Širu obitelj**, osim roditelja i djece, čine još i bake i djedovi.

U obitelji se svi članovi međusobno vole i poštuju. U slučaju bolesti i drugim teškim prilikama članovi obitelji pomažu i brinu jedni o drugima.

Postoje obitelji koje ne žive zajedno. Neki roditelji žive razdvojeno pa djeca žive s jednim od roditelja. I ti roditelji dužni su se brinuti za svoju djecu i pružiti im ljubav.



uža obitelj,  
šira obitelj

UPAKTI  
POJMOV



### PITANJA, VJEŽBE I ZADATCI

1. Što je uža obitelj?
2. Što je šira obitelj?
3. Od koliko se članova sastoji tvoja uža obitelj?
4. U kojim se prigodama okuplja tvoja šira obitelj?



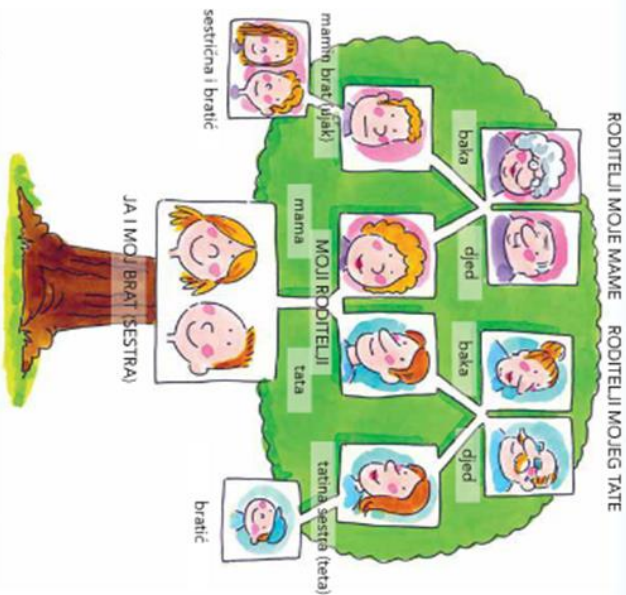
### ŽELIM ZNATI VIŠE

Postoje djeca koja nemaju roditelje. Roditelji im više nisu živi ili su djecu napustili. Takva djeca žive u domovima u kojima se za njih brinu drugi ljudi i pomažu im u njihovu djetinjstvu. Postoje i ljudi koji ne mogu imati djecu, a žele svoju ljubav posvetiti djeci. Oni usvajaju djecu bez roditelja i brinu se za njih.



### 3. RODBINA

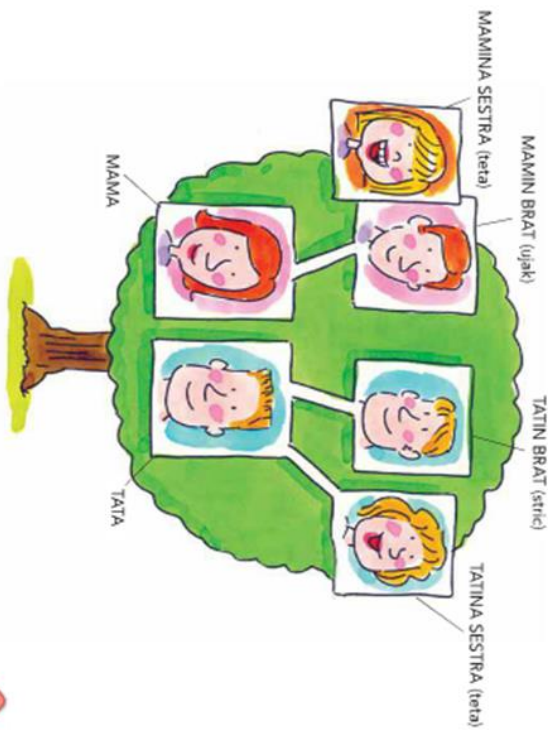
- Ako tvoj otac ima braću ili sestre, imenuj ih.
- Ako tvoja majka ima braću ili sestre, imenuj ih.
- Imaš li bratčica ili sestrićnu? Kako se zovu?
- Gdje živi tvoja rodbina?



**Rodbina** su braća i sestre tvojih roditelja i njihova djeca. To su tete, stričevi, ujaci, bratci i sestrične. Rodbina se međusobno voli i poštuje.

U slučaju potrebe međusobno pomažu jedni drugima.

Stric je tatin brat. Teta je tatina sestra. Ujak je mamin brat, a teta je mamin sestra. Bratci su sva muška djeca tvoje rodbine, a sestrične sva ženska djeca. Svojim tetama, stričevima i ujacima ti si nećak ili nećakinja.



#### PTANJA, VJEŽBE I ZADACI

1. Tko sačinjava rodbinu?
2. Tko je teta?
3. Kako zajedničkim imenom nazivamo mušku i žensku djecu tvoje rodbine?
4. Uz pomoć roditelja izdvoj svu svoju rodbinu.

#### ŽELIM ZNATI VIŠE

Svoja su supružnici (muževi) i supružnice (žene) tvoje rodbine. Oni su to postali ženidbom ili udajom za tvoju rodbinu.

Sastavi rodoslovno stablo u kojemu će biti vidljiva sva imena i prezimena tvoje rodbine i svojih. Ispod imena i prezimena napiši naselja u kojima oni žive.

rodbina

UPAMTI  
POJMOVE

**PONAŠANJE U ŠKOLI I ODNOSI MEĐU UČENICIMA**

**Učenička prava i dužnosti**

Sva djeca imaju svoja prava, ali i svoje dužnosti.

1. Izdvoji razredna pravila ponašanja koja se odnose na prava svakog učenika u razredu.  
2. Koje dužnosti imaš u svojem domu?

**PRAVA DJETETA**

Pravo na život u obitelji.

Pravo na ljubav i njegu.

Pravo na školovanje.

Pravo na igru i odmor.

Pravo na izražavanje svojega mišljenja.

Pravo na izbor prijatelja.

Pravo na zdravstvenu zaštitu i pravilnu prehranu.

Pravo na djelinštvo bez zlostavljanja.

Pravo da te odrasli upoznaju s tvojim pravima.

12

**DUŽNOSTI DJETETA**

Dužnost je marljivo učiti i redovito pohtati nastavu.

Dužnost je poštovati odrasle osobe.

Dužnost je brinuti se o urednosti prostora u kojemu boraviš.

Dužnost je poštovati prava druge djece.

Dužnost je brinuti se o kućnim ljubimcima ako ih imaš.

Dužnost je brinuti se o osobnoj čistoti i urednosti.

1. Navedi prava djeteta.  
2. Navedi dužnosti djeteta.  
3. Koje je, prema tvojemu mišljenju, pravo djeteta najvažnije? Objašni!  
4. Objašni kako ti poštuješ prava druge djece.

13





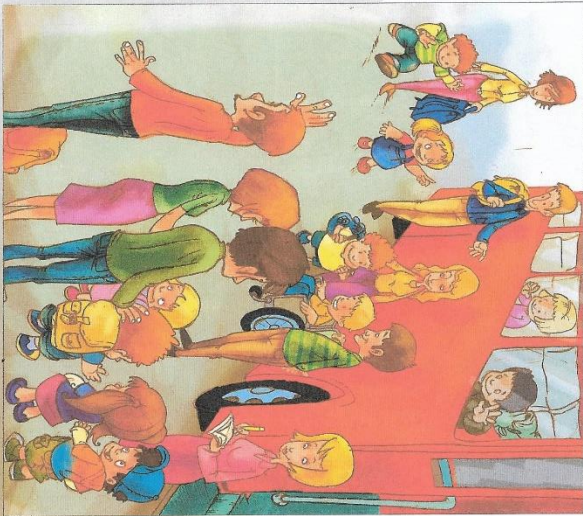
1. Tko su članovi tvoje obitelji?
2. Kako se ponašaš prema članovima svoje obitelji?

## Obitelj

Obitelj dijelimo na **užu** i **širu obitelj**.

Užu obitelj najčešće čine majka, otac i dijete/djeca. Katkad užu obitelj čine samo majka i dijete/djeca ili samo otac i dijete/djeca.

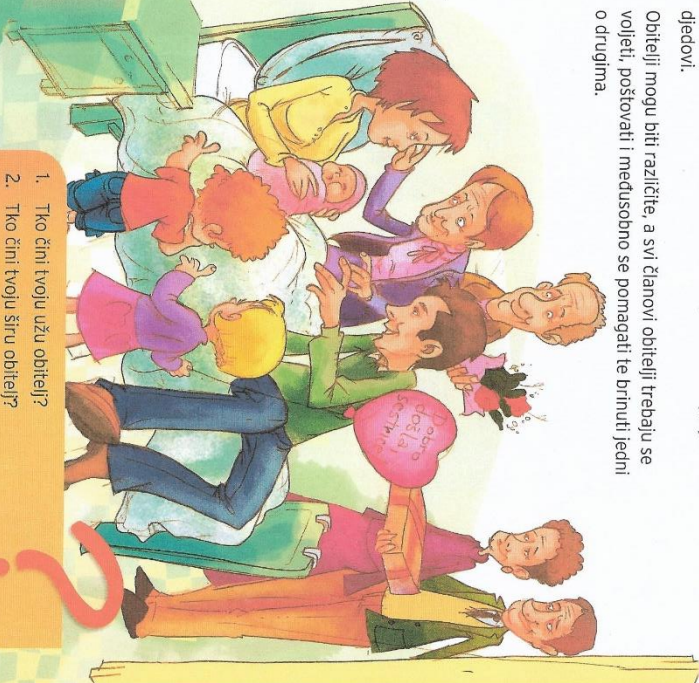
I onda kad roditelji ne žive zajedno, oboje moraju brinuti o svojoj djeci.



Neka su djeca ostala bez roditelja. O njima brinu odgojiteljice/odgojitelji u dječjem domu. Obitelji koje to žele mogu ih posvojiti i pružiti im ljubav i brigu.

Širu obitelj čine djeca, majka, otac i njihovi roditelji, tj. bake i djedovi.

Obitelji mogu biti različite, a svi članovi obitelji trebaju se voljeti, poštovati i međusobno se pomagati te brinuti jedni o drugima.



1. Tko čini tvoju užu obitelj?
2. Tko čini tvoju širu obitelj?
3. Kako se članovi obitelji trebaju ponašati jedni prema drugima?
4. Opši kako tvoja šira obitelj provodi vrijeme zajedno.





RODBINA

1. Imaju li tvoji roditelji braću i sestre?
2. Kako ih ti zoveš?

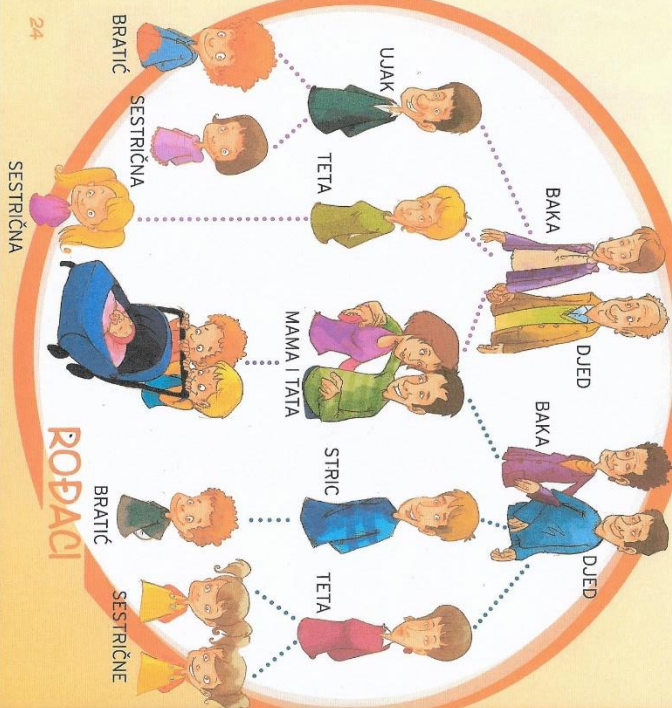
## Rodbina

Sestre i braća tvojih roditelja i njihova djeca tebi su rodbina.

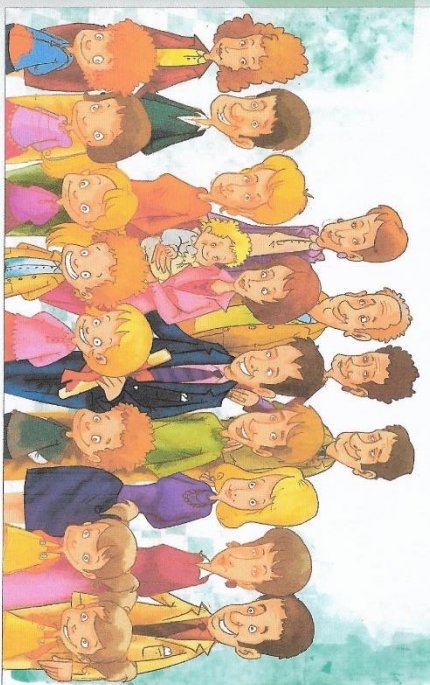
Mamin brat tvoj je **ujak**. Tatin brat tvoj je **stric**. Mamina ili tatina sestra tvoja je **teta**.

Djeca ujaka, stričeva i teta tebi su **bratći i sestrice**.

Svi članovi rodbine međusobno su rođaci.



24



Pri rodbinskim okupljanjima iskazuje se poštovanje i ljubav prema svim članovima rodbine.

1. Što je rodbina?
2. Kako se naziva tatin brat?
3. Kako se naziva mamina sestra?
4. Nabroji svoje rođake.
5. U kojim se prilikama okuplja tvoja rodbina?



25

## Literatura

1. Arnautov, N.S., i sur. (2018) Pogled u svijet 2. Udžbenik prirode i društva za drugi razred osnovne škole. Zagreb: PROFIL Klett.
2. Bakarić Palička, S., Ćorić, S. (2018) Eureka! 2. Udžbenik prirode i društva za drugi razred osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga.
3. Bezić, K. (1975) Metodika nastave prirode i društva. Zagreb: Školska knjiga.
4. Bežen, A. (2004) Put do izvrsnog udžbenika. U: Udžbenik i virtualno okruženje. Zagreb: Školska knjiga. 61-71.
5. Borić, E., Škugor, A. (2011) Uloga udžbenika iz prirode i društva u poticanju kompetencija učenika. *Život i škola*. 26 (57), 50-60.
6. Bušljeta, R. (2011) Didaktičko-metodička analiza odobrenih gimnazijskih udžbenika povijesti za drugi razred u školskoj godini 2008/2009. *Kroatologija*. 1 (2010), 43-56.
7. De Zan, I. i sur. (2018) Naš svijet 2. Udžbenik prirode i društva za drugi razred osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga.
8. Domišljanović, D., Jelić, T. (2014) Dom i zavičaj. Udžbenik iz prirode i društva za drugi razred osnovne škole. Zagreb: Alfa.
9. Furlan, I. (1961) Raznolikost rječnika i struktura govora. Zagreb: Filozofski fakultet.
10. Furlan, I. (1965) Jednominutni ispit glasnog čitanja. Zagreb: Školska knjiga.
11. Grabowski, B.L., Jonassen, D.H. (2011) Handbook of Individual Differences, Learning and Instruction. New York: Routledge.
12. Grbić, V. i sur. (2002) Koje sve oblike netrpeljivosti sadrže novi školski udžbenici ili na kojim se vrijednostima odgajaju i obrazuju nove generacije? Zagreb: Friedrich-Naumann Stiftung.
13. Haswell, R.H. (1988) Critique: Length of text and the Measurement of Cohesion. *Research in the Teaching of English*. 22 (4), 428-433.
14. Hartley, J. (1978) Designing Instructional Text. London: Kogan Page.

15. Keleş, Ö. (2012) Elementary Teachers' Views on Mind Mapping. *International Journal of Education*. 4 (1), 93 - 100.
16. Koludrović, M. (2009) Pitanja i zadaci u udžbenicima kao elementi poticanja divergentnog mišljenja. *Pedagoška istraživanja*. 6 (1-2), 179-190.
17. Kralj, A. (2016) Tajne učenja. Zagreb: Logos učiteljica.
18. Langer, I. i sur. (2003) Kako se razumljivo izražavati. Zagreb: EruditA.
19. Mardešić, K. (2007) Multimedija u nastavi. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
20. Maretić, T. (2013) Poučavanje suvremene nacionalne povijesti nakon 1990. godine. Komparativna analiza srednjoškolskih udžbenika povijesti u Hrvatskoj i Srbiji. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
21. Marinković, S., Plešikan, A. (1999) Tipičan ženski i muški lik u udžbenicima prirode i društva. *Psihologija*. 3-4 (1999), 225-240.
22. Matijević, M. (1994) Humor u nastavi. Zagreb: UNA-MTV.
23. Matijević, M. i sur. (2012) Učenička evaluacija udžbenika. *Napredak*. 154 (3), 289-315.
24. Mazal Ostojić, D. (2011) Grafički parametri povećanja čitljivosti udžbenika. Magistarski rad. Zagreb: Grafički fakultet.
25. Močinić, S.N. (2006) Analiza udžbenika iz prirode i društva u školama talijanske manjine. *Metodički obzori*. 1 (2006), 27-48.
26. Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje. (2010) Zagreb: Republika Hrvatska, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.
27. Narodne novine (2019) Pravilnik o udžbeničkom standard te članovima stručnih povjerenstava za procjenu udžbenika i drugih obrazovnih materijala. Zagreb: Narodne novine d.d. 9 (2019).
28. Nastavni plan i program za osnovnu školu (2006) Zagreb: Republika Hrvatska, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.
29. Nicholls, J. (2003) Methods in School Textbook Research. *History Education Journal*. 3 (2), 11-26.

30. Olujić, I. (2007) Učenje kroz šalu. *Lahor*. 4 (2007), 315-318.
31. Pingel, F. (2009) UNESCO Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision. Paris: UNESCO.
32. Polić, R. (2005) Ideološka uporaba životinja u udžbenicima. *Metodički ogledi*. 13 (2006), 9-41.
33. Poljak, V. (1980) Didaktičko oblikovanje udžbenika i priručnika. Zagreb: Školska knjiga.
34. Ramaj, A. (1996) Didaktičko oblikovanje nastavnog sadržaja u udžbeniku. Doktorska radnja. Zagreb: Filozofski fakultet.
35. Rončević, B. (2005) Individualne razlike u razumijevanju pri čitanju. *Psihologijske teme*. 14 (2), 55-77.
36. Sequin, R. (1989) The Elaboration of School Textbooks. Methodological Guide. Paris: UNESCO.
37. Sikirić, J. (1985) Analiza raznolikosti rječnika početnice „Dobro jutro” E. Vajnahta. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
38. Srića, V. (1992) Upravljanje kreativnošću. Zagreb: Školska knjiga.
39. Trupković, Ž. (2008) Prikaz žena u udžbenicima povijesti za osnovnu školu iz 1997. i 2007. godine. *Povijest u nastavi*. 12 (2), 117-193.
40. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=47271> [Pristupljeno 20.8.2019.]
41. Valjan-Vukić, V. (2009) Obitelj i škola – temeljni čimbenici socijalizacije. *Magistra Iadertina*. 4 (1), 171-178.